

ДЕО ЧЕТВРТИ

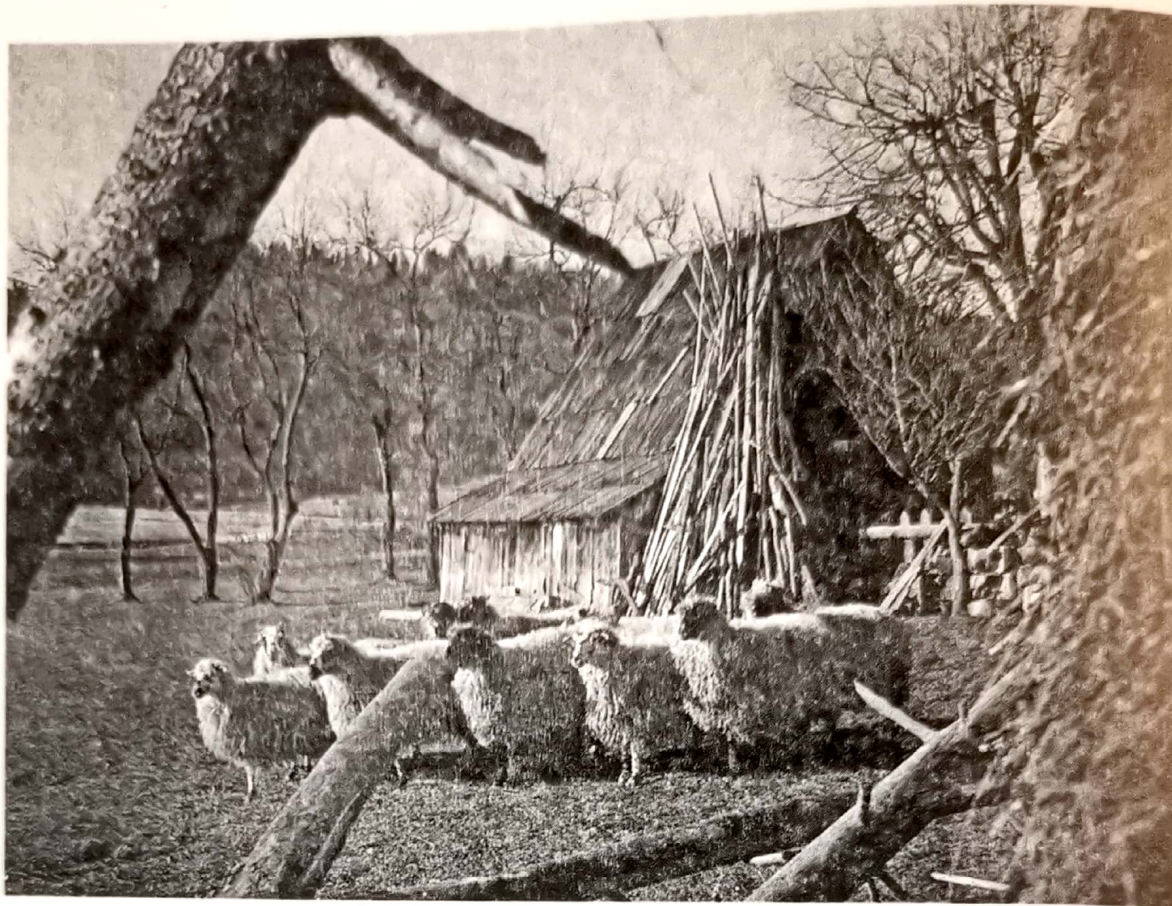
VII. ЕТНОГРАФИЈА ЛИЧКОГ СЕЛА

Живећи на кршној земљи, у суровој клими и стално у борби за очување голог живота, становништво Лике попримало је своја посебна обележја. О томе сведоче и станишта која су ти људи подизали и опремали, затим одевање и друштвени живот уопште.

Сеоска кућа

Доласком у Лику српски народ је градио куће брвнаре и покривао их сламом или шимлом. Иако су породице биле бројне, куће су најчешће имале дневну просторију „кућу”, са једном или ређе две собе јер материјалне прилике нису дозвољавале да се подижу веће. Централно место у дневној просторији заузимало је огњиште на коме је скоро увек горела ватра. Око њега су се одвијале многе активности: ту се седело, разговарало, спремала храна, прало рубље, израђивали разни предмети и др.

Изнад огњишта висиле су вериге. О њих су се вешале посуде у којима се кувало јело, грејала вода и др. Основну опрему на огњишту чиниле су прекладе, пека, троне и маша. У овећем сандуку или на стелажи домаћице су држале посуђе. Оно је било израђивано од грнчарије и дрвета, као што су рукатке, лонци, ћупови, паделе, зделе итд. На подесном делу куће стајале су наћве у којима се месио хлеб и лопар на коме се киселило и обликовало тесто, а затим полагало на огњиште и поклапало пеком. На полузатвореној стелажи висили су оклагџа, варјача, сипаће и друге кашике. У углу је стајала вучија за воду са букаром. Стап и краљеча за мужу стоке имали су посебно место у кући. Клупе и треношци могли су се наћи у свакој кући и стајали су у близини огњишта, а столица (трпезаријски сто) прислоњена уз зид, осим у време када

Личка сеоска идила

се обављао обед. Она је била округла и око ње је могло да седне и обедује око петнаестак чељади.

Дневна просторија била је набијена земљом и чистила се брезовом или сирковом метлом, а соба у којој се спавало имала је патос од треница (чамових дасака), тим пре уколико се радило о кући са подзидом.

Већ поменута дневна просторија, „кућа”, била је отворена до самог крова. На пантама, заправо пречкама које су повезивале рогове, зими се димило и сушило месо. То се радило без додатних припрема јер је на огњишту увек горела ватра и тако давала довољно дима. Свака личка породица клала би на Св. Аранђела угујену свињу, а често уз њу козу или овцу. Само пука сиротиња остајала би без оваквог задовољства.

Као што већ рекосмо, соба (ређе собе) је други део личке сеоске куће. Она је, зависно од броја чељади, имала површину од око четрдесетак кв. метара, отприлике онолико колико и део предвиђен за дневни боравак. Уз зидове собе постављале су се постеље, а на средини сто (астал), уз кога су се ређале кантриге (столице), а понегде и клупе. Соба се загревала помоћу пећи, а у новије време у ту сврху су служили шпаркети (шпорети). У зим-

ским данима соба се користила за седење, обедовање и друге редовне потребе. Људи су уживали ћаскајући у соби, уз крчкање кишметала са пршутом, груником и ребрима, док је у шпаркету намештаја у соби се налазио ковчег (шкриња) са рубљем, а посебно место припадало је ковчегу девојке која је била пред удајом.

Простор изнад собе звао се под (таван). На њега се пењало помоћу скала, посебне врсте дрвеног степеништа. На поду су Личани чували жито, брашно, пасуљ и друге намирнице. Ако је нека кућа имала две собе, друга мања била је са супротне стране улаза и у њој су обично спавали младенци. У Аустрији се на другу собу плаћао порез (кућарина), па није чудо што су Личани прибегавали кућама са по једном собом.

Уз поједине личке куће, са дворишне стране, прављен је посебан простор који се звао ајат или вајат. У њему се чувао бели мрс, брашно и друге намирнице, а понекад алат и предмети везани за обраду земље. У новије време људи су градили куће са озиданим темељом и он се користио као подрум за лагерење кромпира, купуса и још неких намирница. Тако засноване куће имале су по целој дужини наткривене испусте зване балатуре. У подрумима таквих кућа држала се стока крупног зуба.

Стара кућа Милана Гвоздића из Почитеља

„Тучење” сламе за покривање куће Стојана Бјелобабе у Крушковцу

Већ смо видели да су старе личке куће најчешће покриване сламом, јер је то био покривач приступачан свима. У ту сврху бирали су се најкрупнији снопови пожњевене ражи, отресало зрнелве млаћењем класја о подесан предмет и затим струкови сламе повезивали у снопиће, који би се потом полагали на кровне жијоке, односно летве. Снопићи су постављани са класјем окренутим нагоре и тако образовао каскадни кров. Они су се постављали и са класјем надоле, на који начин би каскаде остајале готово не приметне.

Народна ношња

И одевање Срба у Лици имало је своју еволуцију. Оно се, без сумње, морало прилагођавати климатским условима и могућностима да се дође до материјала за прављење одеће.

Старе личке ношње већ су, нажалост, ишчезле. Уместо њих доспевали су савременији одевни предмети и материјали. Осим тога, у Другом светском рату нестали су, заједно са кућама, дивни примерци старих одевних предмета које је народ вековима стварао, неговао и чувао. Усташки варвари тада нанесоше ненакнадив губитак и ударац укупној култури и етнографској баштини српског народа у Лици.

Народне ношње села Медачког поља имају сличности са ношњама из северне Далмације, пошто су ова села већим делом насељена са тог подручја. Народ је собом доносио одећу и прилагођавао је животним условима нове средине. На њен развој имале су утицаја и разне униформе сењских и жумберачких ускока, као и Крајишника. То је утицало да су се ношње разликовале од села до села, али су свима њима основни елементи били заједнички.

Женска народна ношња

У женску народну ношњу са овог подручја у основи су спадали: кошуља (вуштан), сукња (кикља), прслук, прегача (заслон) и тканица. Глава се повезивала рупцем (марамом): девојке и млађе жене носиле су бели или шарени, а старије и удовице црни рубац. Жене су носиле вунене чарапе и натикаче, а обувале опанке врнчаше и капичаре, а ређе шлапе.

Кошуља се шила од домаћег платна и носила се уз голо тело, јер жене тада нису имале доњег веша. Сукња се шила од тањег финог сукна и око струка била је набрана. Прслук (жакет) облачио се на горњи део тела. Шивен је од истог материјала као и сукња и није имао рукаве. Тканица је заузимала почасно место у женској ношњи. Ради се о уском појасу који су жене повезивале око струка и спадао је у најлепши део женске ношње. Поред естетског ефекта тканица је имала и друге функције: за њу се задевала преслица, а добро је служила и за подвезивање жена које су рађале много деце. Врло је декоративна, а то се постигало ткањем и опшивањем прикладном ризом од цењене чоје. Прегачу је касније заменио заслон који је у Лику донет из Крањске.

Осим поменутих одевних предмета, жене су носиле и кожуне. Израђивали су се краћи — до појаса и дужи — до испод колена и носили су се зими.

Најчешће ношени одевни предмети

КОЖУН је био уобичајен лички одевни предмет, који се носио у хладно доба године. Кројио се од три овчије коже и без рукава. Људи су сами припремали кожу за кожуне и то тако што су свежу овчију кожу посипали киселим каменом и остављали је да тако стоји недељу дана; затим су је сушили месец дана и на крају разапињали на врата појединих просторија да одстоји још осам

дана. Тако припремљена кожа долазила је у руке кројача. Кожун је имао два лица: ако је било суво време вуна је била са унутрашње стране, а ако је падала киша или снег, он се „извртао” па је вуна долазила са спољне стране. Сваки кожун је имао пришивен цеп са десне стране, а неки и са обе стране. У цеповима се носио нож коричаш, а пушачи су држали кесу са дуваном.

По селима је било људи који су умели да праве ванредно лепе кожуне, при чему су испољавали бујну машту при изради и улепшавању појединих делова. Осим дугачких, правили су и кратке кожуне које су углавном носиле жене.

ОПАНЦИ које су Личани правили и носили звали су се опутари и капичари. Опутари су били више народни, јер их је правио сваки сељак од кравље или воловске коже коју су сами припремали у ту сврху. Опуту су правили од овчије коже по поступку за израду кожуне, а тим што су је додатно бријали и потом сукали. Слично опутарима подешавали су се приглавци и као шлапе носили по кући.

Капичари су тражили савременије обрађену кожу и правили су их занатлије. Пошто су углавном долазили на тржиште из Карловца, народ их је звао „карловачки опанци”. Горњи део опанка прављен је од лепо обрађене коже која се звала „капица”, па су се и опанци звали капичари. Носили су их боље стојећи како мушкарци, тако и жене.

ЧАРАПЕ су биле веома значајан одевни предмет, имајући у виду хладну климу која влада већим делом године. Оне су се плеле од вуне која се прела у ту сврху. Поред индивидуалног плетења, чарапе су се плеле на прелима и за једно вече лако се могло оплести пар чарапа. У употреби су најчешће биле чарапе природне боје вуне, а било је и комбинованих при чему су црвена и црна боја највише биле заступљене. Да би чарапе биле топле, плеле су се чврсто и у њих је стајало релативно доста вуне.

ГРЛИЋИ су били слични чарапама, али су се плели без наглавака и рађени тако да се могу навући на ногу преко чарапа и покрити је од gleжња до колена. Грлићи су штитили ноге од велике хладноће.

НАТИКАЧЕ су биле посебна врста чарапа које су од пете па негоре рађене у чипци. Увек су биле црне боје и навлачиле су се преко белих чарапа. Горњи део натикача био је раздвојен, па су се сапињале копчама, односно паровима. Мушкарци би се пријатно осећали када би добили комплимент како су им лепе натикаче.

КИКЉА, или како се још каже сукња, је женски део одеће коју жене плету од вуне или кроје од брижљиво израђеног сукна.

Кикље које се кроје од посебне тканине звале су се „царзе” и биле су црне боје, а закопчавале су се са стране. Друштвени морал је захтевао да се кикље носе „до пете”.

ЛИЧКЕ ТОРБЕ спадају у групу ручних радова жена и девојка. Намене су разним потребама, услед чега је за њихову израду коришћен различити материјал. Многе од торби познате су у народном фолклору. Могу се наћи обичне и веома маштовито компоноване и извезене. Продају се и као сувенири по туристичким местима.

Ујртџача је торба која се прти на леђа. Упрте су исплетене од обојеног и дебело упреденог плетива. Неки делови су прекривени везовима испод којих су окачене ките, направљене од влакана разних боја. Упртаче су се носиле у свечаним приликама, када се ишло у посете пријатељима или на даља путовања.

Торбица је била саставни део женске одеће. У њој су се носили предмети који су били неопходни женама и девојкама када су боравиле ван куће. Торбице су биле украшене најлепшим везовима и представљале су предмете велике декоративне вредности. Имале су појасеве и носиле су се преко руке. Са доње стране висиле су три брижљиво компоноване ките, а неке су се стављале и са стране. У новије време личке торбице су одлазиле на тржиште као сувенири.

Лончаница је торба прилагођена облику посуђа у коме се носила храна људима који су обављали пољске радове. Пошто се храна носила у лонцима, торба је названа лончаница.

Сејачица је торба из које се сејало жито. Била је једноставне израде, али од чврста материјала. Помоћу упртача носила се на рамену или око врата, онако како је орачу било најпогодније да из ње десном руком узима жито и сеје по њиви.

Коњозобица је врста торбе која се коњу навлачила на главу и путем појаса качила иза ушију да би могао да зобље зоб или неку другу житарицу.

АЉИНАЦ је једна врста зимског капута. Израђиван је од квалитетног сукна и намењен за свечане прилике. Имао је широке рукаве и шивен без поставе. На предњацима ушивен је ред дугмади, крагна је била широка и равно постављана. На доњем делу предњаца косо су ушивани џепови. Аљинце су радили мајстори који су израђивали и друге одевне предмете из сукна као што су панталони (бревенеси), шајкаче, личке капе и др. Добри мајстори су на рукаве аљинаца ушивали врло укусне апликације и по њима

су се распознавали. Свако село имало је мајсторе који су се бавили израдом аљинаца. Овај део одеће користио се до 40-тих година овог века.

Личка капа

Савремена личка капа

Личка капа представља карактеристичан предмет у мушкој народној ношњи. Капа коју су носили Срби по везовима се разликовала од капе коју су носили Буњевци. Али, обе врсте су за основу имале сличне тканине. Првобитна личка капа имала је испупчено дно и звала се „ракчина“. Мисли се да је у Лику дошла са Турцима.

Данашњи облик личке капе потиче из 1902. године када је израђен модел са равним дном. Личани говоре да је то урађено како би се на њему могао извести грб или неко друго национално обележје, а што је било модерно у то време. Новој личкој капи додате су ките дужине око 20 cm и по њима је до-

била име кићанка. Ките и вез по ободу рађени су од свиленог конца. Капа се носи као део народне ношње, да заштити главу од хладноће или се држи у кући као сувенир. Она се може видети на главама Личана, такође и на главама мушкараца из суседних крајева.

НАРОДНЕ РУКОТВОРИЈЕ И ФОЛКЛОР

Доласком у Лику наши преци затекли су чисту природу која је обиловала дрветом, здравом водом и делимично плодним земљиштем које је, након великог труда сељачких руку, могло да да

Личанка и Личанин у народној ношњи
(пренето из Туристичког водича кроз Лику)

житарица и поврћа и на пашњацима стоке. То је представљало основу живота људи који ту дођоше и своје домове саградише.

Природни чиниоци на личком простору омогућили су развој људске радиности и заната, па су се неуморним радом вековима стварали услови за опстанак и живот на том простору. Људи се за оно што су стварали нису претходно школовали, већ све што су направили била је афирмација њихове маште, а сва искуства преносила су се на поколења. Тако су се развијали и радиност и за-

нати и за многе од њих временом су се усавршавали и стварали прави мајстори.

Домаће производе, од којих многи још и данас налазе врло корисну примену по селима Медачког поља, могли бисмо сврстати у више група као што су плетарски односно дрвени производи, производи од метала, текстила и коже.

Плетарски производи

Плетарски производи имали су значајну примену у сеоском животу. Они су се користили у пчеларству, риболову, транспорту, ограђивању, оставама и још многим другим областима. Од посебног значаја за село били су:

ТРНКЕ, које су имале нешто другачији облик и функцију од савремених кошница за пчеле. Биле су округле а на врху сужена облика. Прављене су од лескова прућа које је чинило скелет и плеле дивљом лозом која се често налазила по непродуктивном земљишту. После плетења трнка се морала сушити, када је постала чврста и лагана. Затим се споља облепљивала смесом говеђе балеге и пепела. Пажљиво оплетене, осушене и облепљене трнке су дуго служиле, али су имале скромније функције од данашњих кошница. Наиме, из трнке се мед вадио тако што се у земљи копало кружно удубљење обима трнке. На средини, у процеп се утискивао листић премазан сумпором и запалио шибицом. Затим би се трнка са пчелама полагала на то удубљење. Сагоревањем сумпора издвајао би се сумпордиоксид који би погушио пчеле и оне би мртве падале на дно трнке. Тако би пчелиње друштво угинуло, а домаћину би остало да вади мед. Нехумано, али се у то време тако долазило до меда. Такав поступак звао се „гушење“, а у Метку „гњечење“ пчела.

Трнке су најчешће плели сељани који су се бавили пчеларењем, а било је и оних који су их плели и износили на пијаци.

ВРШКЕ су представљале прибор за хватање рибе, које је било у изобиљу у свим рекама и потоцима. Обично су их плели Мечани и Почитељани који су имали куће у близини реке Лике. За израду вршки користило се пруће и ракета које је расло уз обале потока и река. Вршке су на отвору биле широке и имале уплетене жице у облику левка, које су се према унутрашњој страни сужавале. Рибе су у вршку улазиле кроз тај левак, док су их оштри врхови жица спречавали да изађу. Вршке су полагане на места на ко-

јима се сужавао ток реке. На њих се могло уловити доста рибе и ракова и људи су их ловили само за личне потребе.

КРОШЊЕ су имале код народа вишеструку примену. Веће су се користиле ван куће за прикупљање и пренос намирница и расутих терета, а у кући за држање хлеба, јаја, воћа и разних ситних предмета. И помоћу већих крошњи успешно се ловила риба. Све врсте крошњи плеле су се од ракита, односно врбова прућа. Раките су се постављале зракасто на земљу или друго погодно место и из центра се почињало са плетењем да би се исплело округло дно крошње. Оно је обично достигало пречник од око $1/2$ метра. По завршетку дна, ракита би се подизала до одређеног угла и настављало плетење до жељене висине. Раките које би остале да штрче уплетале би се у обод крошње и притом извеле ручке за ношење, које су се звале „уши“. Мале крошње (корпице) у основи су се плеле на исти начин, али се за њихово плетење са ракита скидала кора, на који начин су добијале белу боју. Плеле су се са више педантерије, с обзиром на своју примену. Мало је било Личана који нису умели да исплету крошњу или корпицу.

КОШ ЗА СЕНО коришћен је за приношење сена и другог крмног биља стоци, јер су стогови често били удаљени од штала по више десетина метара.

Израда коша имала је две фазе: прво се правио скелет од лескових изданака — кочића. Они су се на удаљености од око 120 cm од краја загревали и онда полукружно савијали уз претходно сукање. Остављени дужи кракови кочића би се такође загревали, сукали и на истој дужини превијали за 90° и везали за гужву, која се постављала на средини дна коша. Тако постављени кочићи би се на размаку од по 10 до 15 cm повезали па би се на тај начин образовао скелет кружног облика, пречника до 1 m. Горњи и доњи део скелета оплео би се врбовим прућем или диљом лозом, а ширина плетера не би прелазила 15 cm. У кош средње величине могло је стати око 50 kg сена и до штале се носио на леђима.

СИЦЕВИ су коришћени као седишта на коњским запрежним колима. Имала су их боље стојећа домаћинства. За израду сицева тражила се вештина, па су се за тај посао издвајали посебни мајстори. Сиц је, у ствари, била од ракита оплетена већа фотеља на којој је седела особа која је управљала запрегом. У већој су могле седети и по две особе. Сицеви су имали свој скелет направљен од јачег прућа и носача, а плели су се ракитом. Оплетени сицеви пунили су се сламом, а онда се прекривали шареницама.

ЉЕСЕ имају различиту примену у сеоском домаћинству. Оне су такође плетарски производи различитих величина и сличних облика. Делимо их на оне којима се затварају улази у дворишта и разне сеоске објекте, оградају торови за стоку, суше крушке, шљиве (черјани) и друго воће; затим оне које се стављају у штале као подови испод сена и др. Љесе се плету од дебљег прућа различитог растиња. Сваки домаћин вичан је у плетењу љеса.

ТРАЉЕ су једноставне направе које су се најпре користиле за изношење стајског ђубрива на ђубришта, а касније за пренос и других терета. Траље се састоје од две облице (коца) дужине око 3 метра, које су паралелно укрућене на удаљености од сва 70 см. Простор између облица (носача) испуњен је љесом, а понекад су са горње стране причвршћене тање даске. Траље се носе у рукама и на њих се товари онолико терета колико га могу да понесу два човека. За њихову израду не тражи се посебна вештина.

КОШЕВИ ЗА КУКУРУЗ (КОТАРКЕ) ушли су у употребу у новије време, кад је повећана производња кукуруза у Лици. Раније су се клипови кукуруза више плели у реште, вешали по наткривеном простору и тако сушили. Кошеви су обично прављени тако што су се на јако коље или подзиде постављале гредице. На растојању до 20 см извртале би се рупе и у њих постављали кочићи. Затим би се обавило плетење и на оплетени кош постављао кров.

Дрвни производи

Људска станишта и живот у њима нису се могли ни замислити без дрвета и његових израђевина. То растиње одржало је човека у борби против климатских и других недаћа, јер их је грејало и штитило од усова и других елементарних опасности. Задовољавао је велик део људских потреба. Доласком у Лику и дрво је помогло да људи саграде домове, објекте за заштиту стоке, оруђа за рад и послуживање и др. Људске потребе захтевале су обраду дрвета и до финеса и при томе се испољавала људска машта и вештина. Лички Срби су од доласка на подвелебитски простор и ивицу Средогорја успели да од дрвета направе на десетине разних напрана и ванредно лепих предмета који и данас налазе примену и ван њиховог подручја. Све су то радили самоуки и бистри људи, који су временом постајали прави мајстори. У сваком селу знало се ко прави таре, бурад, каце, ступе, вучије, плугове, дрљаче и др. Знање се преносило на потомке и без претходне школе образова-

ли прави мајстори. Осврнућемо се на одређени број дрвених производа личких сељака, који су стицајем околности постали веома ретки или их више нема у употреби.

ПЛУГ је исконско ратарско оруђе за обраду земље. Личани су користили једноставан, дрвени плуг, а временом су његови поједини делови замењени металним. Основу таквог плуга чинио је гредељ, за кога су на подесан начин причвршћени остали делови, као на пример: две ручице за управљање, плужење; цртало и лемеш који парају и одсецају бразде; даска која преврће одсечене бразде и колица која одржавају правац плугу. На горњој страни гредеља избушено је неколико рупа у које се ставља дрвени клин, звани курељ. Пошто је гредељ повијен навише, премештањем куреља у одговарајућу рупу регулише се дубина орања. Даска се чисти отиком, који се налази између гредеља и даске. То је ошироко сечиво насађено на држаљу, при врху прилагођену за држање у руци.

Овај стари плуг Личани су користили вековима. Био је лак и погодан за воловску и коњску вучу и задржао се у употреби до педесетих година овог века. На место њега дошао је много тежи, метални плуг са машинском вучом.

ДРЉАЧА је направа која ситни лединасту земљу после орања. Прве дрљаче биле су дрвене и правиле су се тако што су се на четвртаст рам полагале гредице. Са њихове доње стране, у облику шаховског поља, штрчали су дренови клинови, који су у покрету ситнили земљу. Касније су клинови, затим цела дрљача, израђивани од гвожђа. Дрљачу је вукла воловска или коњска запрега.

БРАНА се употребљавала за засипање посејаног жита после дрљања. И она је једноставан прибор, јер се састоји од правоугаоне даске дужине до 1,5 m и ширине око 20 cm, у коју су уграђене глогове, брезове или дренове гране. Брану, преко алке на предњој страни даске, вуку коњи или волови и тако бранају земљу. Да би се постигао већи притисак на поорану земљу, на брану се ставља по неколико бусенова земље или комада камена.

ЈАРАМ је део опреме воловске запреге, јер Личани, услед поштовања према женском полу, краве нису користили за вучу и орање. И воловске запреге постепено су замењиване коњским, тако да су и јармови постепено нестајали из употребе. Јарам, дакле, представља педантно обликовану дрвену прегачу која се под углом од 90° стављала на руду воловске запреге или плуга и причвршћивала јаким клином. Јарам је дугачак око 1,5 m и са сваке стране има по две рупе кроз које се увлачи тељиг. То је савијено

јаворово или кленово дрво, са рупицама на горњем крају. Кад се јарам постави на врат вола, тељиг се ставља испод врата и провлачи кроз јарам и у рупе стављају шпиге, на који начин је во спреман за вучу.

КЛОЦЕ представљају справу за сапињање коња, да би се ограничило њихово кретање за време паше. Овде се ради о пажљиво обликованом кленову дрвету, које се засецањем са оба краја тањи на средини, пари и кружно савија тако да се може ставити око коњске ноге изнад копита. На крајевима се отвара по једна рупа кроз коју се провлачи кличак, који осигурава да се клоца не би размакла и пала са коњске ноге. Клоце се у пару стављају на предње ноге коња. Вежу се за ланац или штрик и причвршћују за колац или неки други предмет. Дужина ланца или штрика одређује радиус кретања коња на паши. Клоце праве извежбани људи јер неудобне лако могу повредити ноге коња, што је велика штета пошто сељаци тешком муком долазе до њих.

ГРАБЉЕ је направа за сакупљање сена, сламе и жита. Израђивале су се од јавора или тополе, а зупци су били најбољи од дреновине. Разликовале су се густе од ретких грабаља. Густе су имале до 30 зубаца, а ретке 15 до 20. Са густим грабљама највише се грабило сено, а са ретким се одвајала слама са гувна за време вршидбе. О грабље су се млатили ражани снопићи да би се издвојило зрно, а слама користила за покривање кровова. Било грабаља имало је две рупе кроз које је пролазило расцепљено грабљиште, а оно је најчешће било од лескова дрвета. Грабље су Личани сами правили, али је било људи који су се посебно извештили у том послу и продавали их по пијацама.

ВИЛЕ су алатке преко потребне сеоским домаћинствима. И оне служе за прикупљање свега што се покоси. Да би се направиле добре виле мора се наћи младо јаворово, јасеново или лесково дрво. Оно се најпре упари на ватри, пажљиво савије и углави међу пречаге шкала (мердевина). Ту се добро осуши и потом обради. На средини рашље угради се парожак, који не мора да буде од истог дрвета. Виле могу бити различите дужине: најдуже су оне којима се добацује сено на стог, а најкраће којима се то сено распоређује по стогу. Неки мајстори виле праве од јасенових тањих облица, које после грејања савијају, затим цепају или распилавају, у расцеп углављују клин и тако долазе до добрих вила.

КОСИШТЕ представља држаљу за косу. И она је израђивана од дрвета: најчешће липова, јаворова или јасенова за које се не тражи да буде облица. Дужина косишта зависи од висине косца,

обично износи око 1,5 m. На косишту су уграђени рецељи (држачи) за десну и леву руку. Онај за десну је издигнут и савијен ка косцу. Коса се тулијом причвршћује на предњу страну косишта.

КОЗОЛИЦА је дрвена посуда везана за косу и косца. Ради се о издубљеном меком дрвету, запремине до 1 литре. Косци је носе око појаса и у њој држе воду, брус и мазалицу. Када се коса исту-пи, косац по њој превуче траву коју коси, затим је покваси маза-лицом и оштри: левом руком помера косу, а у десној држи брус кога наизменично превлачи по сечиву косе. Да би коса била до-бро оштра мора се превући најмање три пута. Добри брусеве могу се наћи у Међувођу у Радучу. На то место долазе многи Личани у нади да ће се домоћи добрих брусеве, јер добар брус „штеди леђа”.

ТАРА је доста сложен дрвени ткачки механизам на коме су Личанке ткале платно од кучина (кудеље) и кетена (лана). У не-ким местима ткало се и сукно, биљци и шаренице.

Основу таре чине две стативе. На задњем делу спојене су ваљком, на кога се пре ткања намотавала основа (пређа), а пред-њи са вратилом на кога се у процесу ткања намотавало откано платно или сукно. Основу код ткања чине уздужне, а потку по-пречне нити у тканини.

Стативе су причвршћене на темеље таре који чине четири повезане гредице у облику правоугаоника. Брдо је веома важан део таре и смештено је у било или брдило. Има облик правоугао-ника дужине до 1 метра, а ширине око 15 cm. Састоји се од вели-ког броја танких дашчица (летвица) које имају функцију да сабија-ју потку и тако финализирају ткање. Иза брда су постављене нити кроз које се провлачи основа. Оне су на доњем делу таре повезане са подножјима и са основом на самој тари. Подножја чине четири дашчице које су спојене са нитима и имају улогу да се наизменич-ним ножним притискањем отвара основа и после провлачења чунка затвара, да би се брдом сабила потка и тако настављао про-цес ткања.

Чунак је посебна направа у саставу таре. Има елипсаст об-лик, а у средини је прорезан како би се у њега могла ставити цев намотана потком. Чунком се провлачи потка кроз основу, сабија брдом и тако наставља ткање.

У сваком селу било је самоуких људи који су правили таре, а њих су имала боље стојећа домаћинства. Чункове су често прави-ли Цигани чергаши и нудили власницима тара. При изради брда тражила се прецизност и одабирање суве и без чворова дренови-

не. Правили су их посебно извежбани мајстори и износили на пијаци. Добре таре у Почитељу радили су Данило, Илија и Сава Бобић, Милан Павлица, Дане Мркшић и др. У Врепцу су се истицали у њиховој изради Илија Новковић, Милан Зороја и Мића Бурсаћ.

ПРЕСЛИЦА је прибор за предење вуне, кучине и власа. Има два дела: један на који се привезује кудеља, а други у облику штапа који се задева за појас ради држања. Спољна страна даске је изрезбарена разним, понекад веома лепим шарама, па и фигурама. Преслице су се радиле од липова дрвета јер је лагано и тако подесно за држање за појасом. Обичне преслице, без резбарије, радили су сељаци, а оне укусније мајстори који су се бавили резбаријом. На појединим преслицама уграђивала су се огледалца јер су девојке итекако водиле рачуна о свом изгледу.

Преље су се најчешће окупљале зими и уз лућерде, предући и ћаскајући, остајале до зоре. Такви скупови звали су се прела, мада се на њима још и плело, чијало перје, кумушали кукурузи и радили други послови. На прелима се певало, играло и на разне начине забављало. Тамбурица је свему давала штимунг.

ВРТЕНО је саставни део преслице, јер се без њега не може прести. Израђује се од лаког дрвета и то тако што се дрвене четвртке са четвртине своје дужине постепено сужавају према врху и на крају оставља таква дебљина која се лако може држати у руци и обртати са три прста. Доњи део вртена такође се постепено сужава и испред краја урезује кружић који задржава пређу и при обртању постиже центричност, јер је вртено у ствари издужена чигра. И вртена се резбаре и могу се наћи са врло укусним облицима и шарама. Да би почела прести, преља најпре прстима упреда мало вуне, па је причвршћује за вртено и обрће га. Предиво се са вртена преноси на рашак. То је штап дужине једног метра, који с једне стране има рашљу, а са друге летвицу, дршку дужине двадесетак см. Са рашка се предиво скида и кува у лукшији да би постигло одговарајућу мекоћу и белину, затим се мота у клупка или преко витла у шtringле.

ГАРГАШЕ Личани употребљавају за извлачење фино чешљање вуне. Направљене су из две дрвене плоче, величине 25 x 30 см са дршком за повлачење. Гаргаше су пресвучене кожом из које је извучена мрежа косо постављених челичних жица, дужине до 2 см. Чешљање се обавља тако што се праменови вуне стављају на доњу плочу гаргаша, па се повлачењем горње плоче врши про-

чешљавање. Од добијених слојева вуне мотају се кудеље које се касније преду.

ГРЕБЕНИ су слична направа, али служе за одстрањивање поздера и издвајање власа из кучине. Гребени се праве од даске дужине до једног метра. При врху је сужена и обликована у правоугаоник 25 x 20 cm на који је причвршћен сноп подужих ексера. Гребенање се састоји у томе што се узима руковат кучина и провлачи кроз сноп ексера на којима остаје поздер и друге непожељне примесе, а у руци остаје фино влакно влас, од кога се преде квалитетан конац, а од кучина ткају вреће и други предмети.

Мерни судови и друге рукотворије

КВАРТА спада у сеоску меру за жито. То је дрвени суд у који стаје 40 литара жита. Такав суд обично се прави од храстових дуга. Са стране има два држача (увета) за ношење. Кад се сретну два Мечанина и један другог упита „Колико си има ражи?“, овај ће одговорити: „Па има сам двадесетак кварата“.

ПОЛУЧАК је упола мања мера од кварте и садржи 20 литара. Облик му је као и у кварте и прави се од истог или сличног материјала. Осим ова два дрвена суда, при продаји или лагеровању житарица или кромпира користила се и врећа. Врећа жита садржавала је обично 3 кварте, а кромпира две.

МАЛИЋ је такође дрвени суд запремине 10 литара. И он се прави од дуга (дужица) и има једну или две дршке за држање. Људи су долазили до малића и дубљењем подесног дрвета, најчешће липовине.

ОКА је стара мера запремине од 5 литара. Није се правила од дуга као кварте и получаци, већ искључиво дубљењем букова дрвета, затим обликовањем и глачањем. И ока је при врху имала дршку ради лакшег држања и руковања.

Све четири описане мере морале су бити потврђене, баждарене од надлежне власти па тек онда јавно употребљаване. То се радило тако што се из већ избаждарених судова сипало жито у судове који се баждаре, а ниво се поравнавао дашчицом.

ТАБАКЕРА, која је често називана доза за дуван, педантно је обликована и израђивана кутија за држање и ношење дувана, за отприлике 20 цигарета колико се пушило дневно. Правила се најчешће од јаворова дрвета, које се дубило посебно оштрим алатом. Са горње стране табакера има покретан поклопац са језичком који

држи папириће. На поклопцу се могу видети изрезбарени тексто-ви који опомињу на скромност лица коме се даје да савије цигарету. Поред разних, може се прочитати и овакав текст: „Поштен бу-ди поштено се владај, па се опет запалити надај.” Овакав и слич-ни текстови су разумљиви, с обзиром да су људи због сиромаштва тешко долазили до дувана.

ШТАП је било помагало, по правилу за старије људе. Људи су га сами правили и у томе показивали завидну педантерију. До-вољно је било да се усече кленов, јасенов или јаворов изданак. Још ако је био на одговарајућем месту и повијен, био је подеснији за прављење штапа. Одабрани изданак најпре се загревао „па-рио”, а затим савијао око округла дрвета, па остављао да се добро осуши. Након тога долазило је глачање и ето штапа. Пошто је ру-кохват штапа имао полукружни облик и био подешен за држање у руци, Личани су такав штап звали „крива”. Осим старијих људи носили су га и момци, посебно када су одлазили у прело. Правда-ли су се да их не нападне „каква псина”, а мислили су да ће до-бро послужити у евентуалној тучи, јер је и до тога долазило када их се више загледало у једну девојку.

НАЦЕК је замењивао штап. Имао је држалицу и на крају се-чиво са извученим ушицама које су завршене у облику квадрата. Сечиво нацека правило се од тврдог дрвета или челика. Људи су га радо носили, а нарочито младићи. Служио им је као украс, а често и у одбрани. У народу је остао као синоним доброг друга у невољи, јер му је пружао сигурност.

КРПЉЕ су направа за кретање по снегу. Праве се од леско-вих обруча, а величина је зависила од висине човека који их је ко-ристио. Заправо она је била толика да се у њима лако могло кре-тати по снегу. Унутрашњост обруча била је испуњена тракама ис-тканим од кучине. Када се крпље канапом привежу за ноге, онда се лако може кретати и по најдубљем снегу.

Крпље имају велику примену у Лици јер готово сваке године западне дубок снег и стварају се намети и по пар метара високи. Оне су тада једино средство за кретање док путеви не постану проходни.

СКИЈЕ су од давнина познате у Лици. Раније су грађене врло једноставно, док није почела њихова мануфактурна и индустриј-ска производња. За прављење скија користиле су се јаворове да-шине и обликовале. Уместо окова, употребљавали су се кожни ка-

јишеви. Таква врста скија служила је за кретање по снегу, а касније су се оне модернизовале и користиле у спортске сврхе.

КОЛИЈЕВКА је дрвена направа у којој су лежала новорођенчад и деца пре него што су проходила. Прављене су на разне начине, али основни елементи за њих биле су две полукружне или елипсасте даске, две уздужне даске и даска за под. У колевку састављену из поменутих елемената стављала се слама или други предмети да би прекривени креветским вешом омогућили детету угодан боравак. Временом су колевке усавршаване и најчешће су изгледале као издужени сандучић који је лежао на полуелипсастим даскама, преко којих се обављало љуљање и успављивање детета у колевци.

Колевке у наведеном смислу постале су превазиђене. Заменила су их дечја колица која се користе и по сеоским кућама.

ТРОНОЖАЦ је уобичајен лички сточић који се користи за седење у кући и ван ње. Свака одрасла особа имала је свој трonoжац, а деца су их обележавала да се не би свађала око њих. Сточић је могао да направи сваки укућанин, јер је за њега требала дебља букова даска и три парчета облице за ноге. Даска се проврти сврдлом, које је имала свака кућа, тако да рупе образују троугао, убаце се ноге и ево ти трonoшца.

СТОЛИЦА је по личким селима замењивала сто за обедовање. Била је округлог облика, са 4 ноге и висока око пола метра. Правила се највише из трешњева дрвета, а постављала се у дневној соби (кући), недалеко од огњишта. После обода столица се склањала и на погодном месту прислањала уз брвна куће. Оваква столица и више трonoжаца сачињавали су гарнитуру за обедовање.

ЗДЈЕЛА је већа дрвена посуда из које је ручавала и вечеравала личка породица. Обично се израђивала од трешњева или јаворова дрвета и то дубљењем помоћу подесног алата, а у новије време за њену израду су се користили и стругови, па се убрзавала израда и постизала већа финоћа овог суда. Многе здјеле су се резбариле и представљале праве уметничке предмете.

Здјела напуњена храном, рецимо киселим купусом, стављала се на средину столице. Укућани би затим седали на трonoшце око ње, сваки себи гулио кромпире и стављао у гомилицу испред себе. Када би сви били готови, почињали би да једу. Најстарија жена, обично баба, вадилa би месо из купуса и стављала га у лонац у коме се кувао. Када би баба видела да је купус поједен, она би

делила месо, при чему би строго водила рачуна да се о кога не огреши.

Уз здјелу долазе и дрвене кашике, жлице. Правили су их мушкарци, сваки за своју кућу. Дрвене кашике биле су вековима у употреби, јер сиромашни људи нису имали зашта да купују металне. Оне данас имају само ограничену употребу при спремању јела.

КОВЧЕГ, у већини села назван „шкриња“, је претеча орману који служи за држање одеће, постелине и других тканина. Ковчег се прави од најбољег дрвета и праве га врсни мајстори, јер се одомаћило да тај предмет намештаја треба да има „почасно“ место у свакој кући. У њему се држи девојачка роба, а познато је да се код удаје ковчег са девојачком робом (спремом) превози до младожењине куће по посебном ритуалу. Димензије ковчега су различите, али се у већини случајева израђују они дужине 2 метра, ширине око 70 и дубине до 90 см. У бољим кућама ковчези се резбаре, а посебно лепи орнаменти могу се видети на предњој страни и на поклопцу.

ОШЛАГ за жито или брашно представља дрвени сандук који се држи на поду (тавану), а ређе у дневном боравку куће.

БАЦА је поклопац посебне израде који служи за отварање и затварање отвора на крову сеоске куће. Пошто су старе личке куће имале огњишта, на којима је скоро увек горела ватра и кувало се јело, одвођење дима и проветравање дневне просторије (куће) вршило се путем баце. Она се постављала са унутрашње стране, при врху крова. Причвршћена је на округлу, ваљкасту дрвету и са кумињачом се доводила у жељени положај, а као кумињача служила је летва или мотка такве дужине да је досезала до баце. Ова направа прављена је од дрвета, а кад је кућа имала сламни покривач и на бацу се полагала слама. Баца се држала увек отвореном, осим ако је падала јака киша или снег.

САДИЉКА је дрвена алатка, округла, пречника 3 до 4 см, а дужине око 30 см. Са предње стране је заоштрена и има дршку нагнуту за 45% ради лакшег држања у руци при расађивању. Садиљком се највише расађује купус, паприка и парадајз, док се за сађење кукуруза и ређе пасуља користи колац, дужине око 80 см. Њиме се искоча земљиште, у рупе ставља семе и потом загрће ногом.

СТУПА ЗА КОНОПЉУ је прилично једноставна направа и служи за добијање влакна од покисељене и добро осушене конопље. Ступа се у основи састоји из назубљеног доњег дела који је учвршћен за земљу, а спојен са водоравно постављеном гредицом

у коју су уграђене две одозго спојене стативе. На дну статива су два округла лежишта кроз које пролази осовина која држи горњи део ступе. Тај део ступе је издужен, а испод издужења у земљи је направљено правоугаоно удубљење. И горњи, шири део ступе је такође назубљен.

За рад на ступи потребне су две особе: једна, ослоњена рукама на наслон, стоји на горњем делу ступе и померањем њених ногу издужени део пада у удубљење, а назубљени се отвара као чељуст. У том тренутку друга особа ставља руковет конопље. Вештим покретима ногу горњи део ступе удара о доњи и „пребија” конопљу. Из ње испада поздер и постепено се ослобађа влакно. Тај поступак Личани зову „набијање конопље”.

КЉУЧ ЗА СЕНО је једноставна кука за чупање сена или сламе из стојине (стога). Најпре се кључ правио од кукаста дрвета, које се заоштравало на врху, да би лакше продирало у сено. Касније се кука правила од гвожђа и насађивала на врх мотке дужине до 4 метра. Кључем ишчупано сено стављало се у кош, носило у шталу и полагало стоци у јасле. Њега је користила сиротиња, а газде су имале сенаре, па им за то кључ није био потребан.

КОРИЧАШ је једна врста ножа познатог у целој Лици. Корице су му се правиле од воловског рога, а мањи примерци од рога овна или јарца. Оне су биле криве и по средини распилане, како би се нож могао заклопити. Сечиво је ковано од челика и каљењем добијало тврдоћу и бриткост. Имало је на крају рупицу кроз коју се провлачила теркија (усукана овчија кожа) и везала за петљу на гаћама или панталонама, а нож стављао у џеп. Тешко се могао замислити Личанин без коричаша, јер му је служио за обављање многих послова.

ВЕРИГЕ представљају искован ланац, често са различитим и украшеним алкама. Везивале су се за панту (греду) и висиле изнад огњишта. На крају су имале куку за коју су се качили судови у којима се кувало јело. Помоћу куке и алки подешавала се висина до жара на огњишту.

ТРОНОГЕ су метални подметачи који се постављају испод судова на огњишту. Горњи део тренога искован је из три једнака дела, спојена тако да образују равнострани троугао, а испод су заковане три ноге, по чему је ова направа добила име треножац. Треноге су стално на огњишту и без њих се не може замислити кување јела у паделама (шерпама).

ПЕКА је грнчарска посуда намењена за печење крува (хлеба) на огњишту. Производили су је лончари (грнчари) из Пазаришта,

где се налази земља погодна за грнчарију. Пека има облик преврнуте веће здјеле (чиније), а са спољне стране више кружних прстенова, односно испуста који служе за задржавање жара који се наноси на пеку. Испод тих испуста су избушене рупице за испуштање паре за време печења хлеба. Технологија печења под пеком је једноставна, али многи људи кажу да је хлеб укуснији од класично печеног. Прво се хлеб умеси у наћвама, па се тесто ставља на лопар да ускисне. За то време горе букове цепанице на огњишту. Када оно постане довољно топло одгурне се жеравица и пепо очисти перушком. Потом се тесто с лопара спусти на огњиште, поклопи са пеком и на њу наспе жеравица, а испусти служе да она не спадне са пеке.

БУКАРА је дрвена посуда из које се пила вода, а код боље стојећих Личана вино. Људи су је обично правили од трешњева и шљивова дрвета и имала је веома пријатну боју. Запремина букаре износила је око 1 литре, а она из које се пило вино $3/4$. Мој отац, Никола, увек је у шпајзу држао бачвицу са 36 литара далматинског црњака. Уз њу је висила и букара и само је требало одврнути славину па да се она напуни. За прављење добре и укусне букаре тражила се прецизност мајстора и одговарајући алат. Тим послом у сваком селу бавило се по неколико људи.

КРАЉЕЧА је такође посуда која се користи за држање и ношење веће количине воде као и за мужу стоке, посебно оваца и коза. Запремина јој је до 8 литара. Прави се од чамових или букових дашчица и опасује лесковим или металним обручима. Од неколико дуже остављених дашчица обликује се дршка за ношење краљече.

КАБЛИЦА је округао и од дашчица (дужица) направљен суд за држање воде у кући и прање ситнијег веша и других одевних предмета. Израђивала се као и краљеча, али је она имала већу запремину која је износила и до 40 литара и две дршке за ношење.

КАЦА ЗА КУПУС је дрвена посуда великих димензија. Налази се у свакој личкој кући, јер тамо добро успева купус и у зими представља основну намирницу у исхрани народа. Каце се праве у различитим димензијама, а запремина зависи од њихове намене. Оне до 1000 литара употребљавају се за кишељење купуса, а мање за репу (округлицу) и туршију.

Каце су правили људи вични томе послу, претежно од храстова и букова дрвета. На истом принципу израђивали су и бачве јер су се обе посуде састојале из педантно обрађених дуга, повезаних обручима да се не расточе.

СТАП је дрвена посуда малог пречника дна, а висине до једног метра. Прави се од чамових дашчица, дугица. Од дна према врху постепено се сужава, да би се при бућкању млеко мање просипало. Стап се користи за производњу путера, а када се он истопи добије се маслац, који се дуже времена одржава у свежем стању и ван фрижидера.

Уз стап долази стапајица која се састоји из кружне плоче оноликог пречника колики је потребан да улази у стап. Плоча садржи правилно распоређене рупе, пречника до 1 см, а причвршћена је на штап нешто дужи од стапа. Домаћица сипа у стап до 15 литара млека, брзим покретима повлачи стапајицу горе, доле и при пролажењу млека кроз рупе стапајице одваја се путер и плива по површини млека. Тај поступак траје најмање пола сата, а ако се стапајица спорије креће онда и дуже.

НАЋВЕ ЗА САЛАМУРУ представљају дрвени суд правоугаоног облика, али тако направљен да се од дна шири нагоре. Наћве имају дубину до пола метра и запремину до 300 литара. И наћве има свака личка кућа. Служе за саламурење меса, који процес траје до 4 недеље. Добро охлађено месо најпре се усолити и затим полаже у наћве. Стајањем месо испушта воду, саламуру. По завршетку саламурења, месо се опере од соли и веша на панте ради димљења. Пошто се ватра на огњиштима практично није гасила (осим ноћу), за димљење меса није се морала ложити додатна. Димљење и сушење меса трајало је око месец дана, а поједине куће су га држале на панти док се не поједе. С обзиром на сорту свиња и њихов начин исхране, затим на климу, дрво за димљење и др. Личани успевају да произведу пршуту одличног квалитета.

Уобичајена јела у селима Медачког поља

Исхрану народа на овом простору условљавале су разне околности и оне су се претежно заснивале на слабој земљи, оштрој зими, тешким пољским и шумарским пословима и др. И сам начин живота утицао је да спремању јела домаћице нису посвећивале знатнију пажњу, јер су понајвише биле окупиране свакодневним пословима и одгајањем деце, којих је у свакој кући било најмање по петоро.

Домаћице су припремале једноставна јела, често посна и без довољно поврћа и зачина. У њиховом припремању највише је био заступљен кромпир, купус, пасуљ и палента, а од меса кокошије, јагњеће и свињско. Намирнице нису куповане, већ се трошило

оно што се нашло на њиви или отхранило у тору. Многа јела су изашла из употребе или се спремају ретко, да би се људи мало вратили традицији својих предака.

Ево неколико рецепата за јела која су се најчешће припремала:

КИСЕЛИ КУПУС СА МЕСОМ

За 5 особа: 1,5 kg оцеђеног рибанца, 0,5 kg суве крменадле или ребара, 0,4 kg сувог козијег или овчијег меса, 0,4 kg сланине, 2 кашике масти, 1 литра воде и 1,5 kg кромпира.

У лонац се стави ред рибанца, затим меса и тако редом. На крају кришке сланине и маст, па се налије вода, поклопи лонац и стави на тиху ватру да се кува 3—4 часа. Купус је куван када вода испари више од половине и месо омекша. На крају се оцеди заостала вода, купус стави у чинију и сервира са кромпиром скуваним у љусци.

КИСЕЛИ КУПУС СА КУЛЕНОМ

За 5 особа: 1,5 kg рибанца, кулен од око 1,3 kg, 0,2 kg месна-те сланине, 2 кашике масти, 0,6 l воде и 1,5 kg кромпира.

У лонац наслагати пола расположивог купуса, затим ставити кулен и око њега поређати сланину. Затим додати остатак купуса и маст, налити водом и кувати 3—4 часа. Контролисати воду да купус не загори. Служити са кромпиром скуваним у љусци.

ПРИГАНИ КИСЕЛИ КУПУС

За 5 особа: 1,5 kg рибанца, 0,3 kg масти и 1,5 kg кромпира.

У лонац ставити маст, затим купус и пригати на тихој ватри до 3 часа. Повремено мешати да купус не загори. Служити са кромпиром скуваним у љусци.

ПАСУЉ (ГРАХ) СА КИСЕЛИМ КУПУСОМ

За 5 особа: 0,7 kg тркљанца, 0,5 kg рибанца, 0,3 kg масти, 1,5 kg кромпира, 1 кашика брашна, 2 кашичице алеве паприке.

Пасуљ оставити да преноћи у води. Сутрадан га ставити на ватру да прокључа. Затим просути воду и налити нову и оставити да кључа 1 час. Потом ставити кисели купус и наставити кување 2 часа. Направити запршку од брашна и масти и додати алеву паприку, па све изручити у лонац. Да би јело било више чорбасто, додати још мало воде и оставити да се кува најмање 1/2 часа. Служити са кромпиром скуваним у љусци.

Да би јело било укусније, у лонац се може ставити још око 1/2 kg суве меснате сланине.

ПАСУЉ (ГРАХ) СА РЕПОМ

За 5 особа: 0,5 kg тркљанца, 0,2 kg масти, 0,35 kg репе корабе, 1,5 kg кромпира, кашика брашна, главица црног лука и 2 кашикице алеве паприке.

Пасуљ оставити да преноћи у води, затим просути воду и налити нову, ставити на шпорет да прокључа. Потом у лонац ставити репу, поврће и лук и наставити кување док пасуљ не омекша. Направити запршку, сасути у лонац и оставити да се кува још 1/2 часа. Готово јело служити са кромпиром куваним у љусци.

ПАЛЕНТА

— *са вареником или киселим млеком*

За 5 особа: 0,7 kg кукурузовог брашна или гриза, 1,5 l варенике или толико киселог млека, со, вода.

У лонац или котлић са врелом водом усути брашно, пробости га на средини мешајницом и оставити да крчка око 1/2 часа. Затим оцедити део воде и мешати док се маса не почне одвајати од суда. Да би се постигла мрвичаста палента, треба оцедити пола воде. Готова палента се вади у тањир и прелива вареником или покрива киселим млеком.

— *са зачином*

За 5 особа: 0,7 kg кукурузовог брашна или гриза, 2 кашике киселе павлаке, 2 кашике масла, со, вода.

Палента се спрема на начин како је то предвиђено у горњем случају, а зачин се прави тако што се масло и павлака прокувају и у ту масу успе одливена каша. Са добивеном кашом посипа се палента и једе.

— *са чварцима, односно жмарама*

За 5 особа: 0,7 kg кукурузовог брашна или гриза, 0,25 kg сланине, со, вода.

Палента се спрема на напред приказани начин. Сланина се исече на коцкице, стави у тигањ и истопи. Добијени чварци и маст се проспу по паленти. Једе се без додатака, али је веома цењена уз кисели купус подгрејанац.

— *зачињена палентом*

За 5 особа: 0,7 kg кукурузовог брашна или гриза, 0,3 kg масла или свињске масти, со, вода.

Палента спремљена на горе приказани начин извади се у тањир и прелива уцврчалим маслацем или машћу и тако једе.

ЈАЊЕТИНА СА КРОМПИРОМ

За 5 особа: 1 kg јагњећег буте или бубрежњак, 1,4 kg кромпира, 2 кашике масти или уља, бели лук, со.

Месо посолити и са машћу ставити у лонац да се пржи. На упола пржено месо поређати кришке кромпира, посути са сецканим белим луком, усути 1 деци воде и држати на ватри док вода не испари и кромпир порумени. Сервирати уз салату од слатког купуса.

СКРИШКЕ

За 5 особа: 1 крупније пиле или мања кокошка, 1,3 kg кромпира, веза зелени, 2 кашике масти, 1 kg купуса, паприка, со, вода.

У лонцу обарити месо исечено на комаде, затим додати кромпир и поврће и кувати док месо не омекша. На крају додати запршку и наставити кување још 20 минута. Служити уз салату од слатког купуса.

ПОЛЕ СА СЛАНИНОМ ИЛИ КИСЕЛИМ МЛЕКОМ

За 5 особа: 0,4 kg суве сланине, 12 кромпира, 1,2 l киселог млека и со.

Кромпир у љусци опрати, осушити и уздуж пресећи. Унутрашњу страну добро осолити, поле поређати на плех и ставити у рерну да се пеку на средњој температури око 25 минута. Поле је-сти са листићима сланине или киселим млеком.

ПЕЧЕНА ЈАЊЕТИНА СА РАЖЊА

За 5 особа: 2 kg јањетине, 5 векни свежег хлеба, 0,45 kg црног лука, 2,5 l црног вина.

Јањетина се сече на пању, мери и служи гостима. Ово је омиљено јело Личана када су на путу, вашару или светковинама.

НАРОДНИ ОБИЧАЈИ

Људи су кроз своје деловање и понашање током живота стицали разне навике које су постепено прихватане од ширих слојева друштвене заједнице. А навике које су се дуготрајно понављале у одређеним срединама постајале су обичаји и по њима су се људи

управљали и уређивали своје односе. Док није било писаних правила о понашању, обичаји су играли водећу улогу у свим доменима друштвених односа. Иако су појавом писаних друштвених норми они све више губили на значају, још увек има многих питања из живота људи у којима та неписана правила и данас играју веома значајну улогу. У стабилним друштвеним односима обичаји су се споро мењали, али многи од њих су се временом трансформисали и постепено попримали своје нове садржаје, а многи су и сасвим нестајали. Још у римском праву дуготрајна пракса добијала је снагу закона (*Vetustas vicem legis obtinet*) и у пракси је увек замењивала закон.

Зато што су настајали и развијали се у хетерогеним срединама обичаји су попримали различите садржаје код појединих народа и етничких група, па чак и појединих села. За то људи веле „Колико села, толико и обичаја”. Испоставило се међутим да у обичајима који су владали у крајевима једне етничке групе није било значајнијих разлика, а ако би и постојале, оне би биле симболичне.

Доласком у нови завичај, народ наших села донео је обичаје своје старе постојбине и многе од њих сачувао до данашњег дана. Осврнућемо се на оне који се односе на сеоске пољске послове и оне који су прожети православном вером и одвијају се уз мање или веће суделовање свештеника.

а) Обичаји при обављању сеоских пољских послова

Тешки услови живота по личким селима упућивали су људе једне на друге, јер су тако лакше савлађивали проблеме који су настајали при орању земље, косидбе, жетве, подизању објеката, гајења стоке и др. Међусобно притицање у помоћ у одређеним ситуацијама прелазило је у навику и оно се испољавало на разне начине било да су се при обављању неког посла ангажовали појединци или групе људи назване мобама.

Мобе су обично сакупљала сеоска домаћинства са доста земље, која нису била у стању да је обраде помоћу своје чељади, затим домаћинства која су у датој ситуацији остајала без активне радне снаге услед смрти, старости, одласка у војску и сл.

Мобама се најчешће прибегавало ради косидбе, жетве, окопавања повртарских култура, свожења летине, вршидбе жита и др. Сваки од ових послова мобе су обављале по уобичајеним прави-

лима и имале су такве садржаје да су учесници у њима налазили право задовољство. Оно се испољавало у дружењу, песми, шаљивим договориштинама, такмичењу ко ће више и боље урадити свој део посла и др.

Код косидбе косци би се поређали у смакнуту врсту, а на челу сваке стајао је косбаша као најбољи косац, а за њим остали. Он би дигнутом руком у којој је био брус давао знак за почетак кошења. Када би косбаша стао да наоштри косу, за њим би стали и остали, вадиле мазалице из козолица, квасили косе и оштрили. Била је милина слушати одјекивање коса за време оштрења и одваљивања откоса. Косци са добро поклепаним косама без муке су одваљивали откосе и у најбујнијој трави, али они са слабијим и неприпремљеним враћали су се са косидбе разврнутих рамена, јер је косидба један од најтежих пољских послова.

Како је у косидби требало добро запињати, обичај је налагао да се косцима служи добар залагај. За њих се остављала најбоља ракија, секао пршут, пекло јање и др. Показало се да појачано знојење тражи хладну воду, а њу су обично доносиле девојке водоноше. Домаћини који су косце добро хранили и појили нису имали проблема око окупљања мобе за наредну косидбу.

Косилачким мобама сличне су жетелачке, са разликом што су у њима биле значајније заступљене млађе жене и девојке. И оне би се при почетку жетве поређале у врсту, на челу са најискуснијом жетелицом. И код овог посла добар срп је играо значајну улогу, јер је и он донекле штедео снагу жетеоца. Сазрела пшеница, раж, јечам, пир и друго жито жело се српом и природа посла је захтевала да се он што брже заврши, да усев не би уништило невреме. И жетва је била тежак посао. Морало се у сагнутом положају жети по највећој жеги и по завршетку „исправљати леђа”. По обављеној жетви жетеоци би стављали српове на рамена и са песмом се враћали у село домаћину на вечеру. Жетелачке песме су једне од најлепших у личком мелосу и не може проћи моба а да се не чује „Јечам жела косовка девојка...”

Завршетком косидбе и жетве следила је вршидба. И на том послу су једни другима прискакали у помоћ и спаривали коње ради вршидбе.

Рад у мобама није се плаћао, осим што је домаћин морао да обезбеди адекватну исхрану и пиће. Мобе би се данас окупљале код једног, а сутра код другог домаћина и тако редом. Рад у моби се одрађивао на уобичајени начин, јер су људи избегавали да остају дужни, држећи се народне да је „дуг немио друг”.

Осим рада у мобама, по селима је била уобичајена позајмица рада „надница за надницу”. Другим речима, ако је човек радио комшији или неком другом, овај је морао да му то одради. А обичај је био да се рад са запрегом одрађује два дана. Доста сељака је због сиромаштва држало по једног коња или вола и да би поорали земљу, свезли жито и сено, довели дрва, извезли ђубирво и др. морали су спаривати радила. Сељаци који су то радили звали су се „сузници”.

Мобе за комушање кукуруза окупљале су се у двориштима и под настрешницама кућа. На њима се одвајала кумуша од клипова, који су након тога одношени корпама у кукурузане на сушење и чување. На комушању кукуруза у већини се окупљао млађи свет. Радило се уз песму и шалу, причање вицева, дирљивих доживљаја, загонетки, читања јуначких песама и друго што је стварало пријатну атмосферу. На веригама је висио велики бакрач и у њему би се кували клипови кукуруза које су кумушачи јели по завршеном послу.

У мобама за предење вуне и кудеље, као и чијање перја, окупљале су се жене и девојке. На њих су ређе залазили момци, јер су тај посао у већини радиле удате жене са потребним искуством. Преље су радиле готово целу ноћ како би се обавило што више посла. Била је то велика помоћ за домаћицу са доста вуне, кучина и перја. На оваквим мобама служила се вечера, јер се радило до зоре. Певало се и играло и за све време владао пријатан штимунг. Овакве мобе окупљане су у касну јесен или зиму, када се заврше послови на њивама и обезбеде дрва за дугачку личку зиму.

б) Обичаји са верским обележјима

Црква је из давнина деловала на друштвене односе људи и успевала да у многе области уведе своја правила која су временом прерасла у народне обичаје. Народ их је прихватао и држао се црквених правила. Нека од њих била су прожета јаком духовном компонентом и у њих убрајамо црквену и крсну славу, празновање Божића и Ускрса, крштења деце, сахране умрлих, задушнице и др. Осим духовне црквена правила, а тиме и обичаји, имају и своју световну компоненту која се осетније испољава код склапања бракова, рађања и сахрана умрлих чланова породице. Та компонента је долазила до изражаја у вођењу матичних књига за евидентирање поменутих статусних стања. Још аустроугарска краји-

шка власт дозволила је црквеним општинама Српске православне цркве да воде матичне књиге и издају уверења о статусним стањима Срба на својој територији. Медачкој цркви дато је одобрење за вођење матичних књига 1784. године, почитељској 1878, вребачкој 1850. и могорићкој 1730. године. То право признала је и Краљеви-на Југославија, а укинута је по завршетку II светског рата, када је вођење матичних књига стављено у надлежност државних органа, али тим фактом није се дирало у црквене обичаје и ритуале око венчавања, крштења деце и сахрана умрлих лица.

1. Црквена слава

Свака црква у Лици била је још при подизању посвећена неком од светаца: медачка Св. Јовану Претечи, почитељска Пресветој Богородици, вребачка Покрову Пресвете Богородице, могорићка Св. Николи и радучка Св. Илији. Свака од њих славила је црквену славу на дан у који је падао тај светац. Према томе, црквена слава је стара колико и црква.

Народ је црквену славу држао као највећи сеоски празник. Томе дану људи су се радовали и жељно су га очекивали. За њега су се и свестрано припремали: крчили су куће, уређивали дворишта, чистили стоку, припремали свечану гардеробу, одабирали јагње или прасе за печеницу и др. Девојке су припремале посебну одећу и чиниле све да што лепше изгледају. Пошто се тога дана очекивала пуна кућа гостију јер су долазили кумови, родбина, пријатељи и други намерници, домаћини су обезбеђивали добру трпезу и за ту прилику клали јагањце, прасиће и живину, спремали послатице, разна пића и др. По обављеном послужењу укућани и гости су одлазили у цркву, а они који су постили долазили су раније ради причешћа и присуства богослужењу. На тај празник су се крстила деца и обављала венчања, што је црквено славе још више увеличавало.

После обављеног верског обреда, око цркве би завладало опште весеље. Уз тамбуру и усну хармонику играла су се кола и певале лепе народне песме. Момци и млађи људи би се такмичили у разним спортским дисциплинама и тако доказивали ко је јачи, бржи, издржљивији и вештији. Уз печење, вино и ракију људи су ћаскали и шалили се на свој и туђи рачун, док би се момци и девојке шећкали, загледали и успостављали уобичајене контакте. Лепа и разноврсна атмосфера одвијала се до саме вечери.

На дан славе трговци су доносили разну робу у нади да ће међу толиким светом нешто продати и зарадити.

2. Крсна слава

Док црквена слава важи као слава цркве, дотле крсна представља славу куће, односно породице и она је изникла из старих родовских обичаја. Зна се да је Св. Сава крсној слави дао хришћанска обележја, па је православна црква томе обичају дала посвећење посебним обредом, уводећи слику свеца који се слави као заштитника породице, кандило, кољиво, колач, свећу, славску молитву, након чега је тај обичај постао и верски.

Мушки потомци, по правилу, прихватају славу својих родитеља и даље преносе на своје потомке, па је крсна слава тако везана за домаће огњиште. Жене настављају славу ако у кући нема мушких потомака, а прижењени мушкарац прихвата славу куће у којој женидбом долази итд.

Породице истог племена имају исту крсну славу, што значи да иста презимена са различитим славама не потичу из истог племена. Свако српско презиме има своју славу — кућног заштитника. Слава се и данас сматра највећим празником у српској породици. Међутим, у новије време, ширењем атеизма, тај обичај помало бледи или се трансформише на тај начин што се слава доста често обележава без присуства свештеника и читања молитве.

И код крсне славе је обичај да домаћин припреми печење и друга јела са пићем како би солидно угостио лица која су му на славу долазила. Улазећи у кућу, обичај је био да се сваки гост обраћа домаћину речима: — Срећна ти слава домаћине. Уз речи честитке домаћину би се изражавале најлепше жеље за здравље у породици и напредак домаћинства. Када би гости поседали за софу домаћин породице би, окренут слици свеца који се слави, читао оченаш и друге славске молитве и уз свећу на столу наздрављао гостима. Затим би гости наздрављали њему и након тога би почињао обед.

За обедом би се водили разни разговори о стварима из свакодневног живота. Могли су се чути и гости са причама о Америци, њиховом путовању преко мора, згодама и незгодама по туђем свету и још много тога. Ратници су причали о бојевима на Пијави, Карпатима, о доласку на Солунски фронт и ратовању у саставу српске војске. Ћаскало се о свему и свачему, шалило и веселило.

При крају обода наздрављало би се домаћину и упућивале искрене и топле жеље њему и породици. Здравнице су истовремено осликавале време у коме су настајале и изговаране. Многе од њих биле су прожете патриотизмом и жељом да се све лепо одвија у породици, да се очува православна вера, част, достојанство и друге одлике човека. Здравнице су компоновали и изговарали гости који су имали дара за њих. Оне су дакле обухватале жеље домаћину и поруке да га затекне добро и мимоиђе зло. У том смислу је била суштина здравица које су изговаране на крсним славама по личким српским селима. Многе од њих је прибележио и Никола Беговић у својој књизи *Живот Срба граничара*. Тако у ниже наведеном делу здравице помиње се Богородица и вели да

— ... она Бога моли за нас, Бога нашега и сина свога да се ми не би поримили, поунијатили. Већ да живимо и умремо по вољи Божијој као православни Србљи и ришћани часнога крста од три прста прва на десници.

У следећој се здравици изражава храброст, затим упућују многе жеље слављенику:

— Па шта нам пријете? За кратко је турске силе, проклете невјере и латинске мудрине, али за навијек лепе српске славе... Дај Боже дому овоме светом подмладак, највише мушкијех глава, у благу вилашастеј волова, зубатије прасаца, виторозије овнова, дугорозије крава, чилије коња и бијелије чела.

А ова упућује на владање у добру и злу:

— И ми о чем гођ радили од зла се и муке бранили. Бога се бојали, душе не огријешили, живе помињали а мртвима спомен чинили. Људима се не омразили, а образа не оцрнили. Душманину се не умолили. Наше слуге не сукратили, наше сироте не заборавили, већ се за њи молили, да их бог избави луга простирача и пепела покривача. Ће брат наш још робује и тугује, по звјезди га познали, ми га не издали већ „за грм друже” — помагали му. Дај Боже да се ослободи сваки сужањ и невољник тавнице проклете и тиранске руке. Да Бог да.

А у овој се изражава нада у честитост понашања:

— Дај, Боже, овоме дому сложну дружину, ваљане радине добре господаре. У биртију не свраћали. На путу не преваљивали. По судовима се не ћерали, а будали опраштали. Туђе међе не преорали, туђе муке не жељели. Туђа мука готово проклетство! Што имали то братски дијелили. Од сироте и просјака не заклонили: па што удјелили кљасту и слијепу, то Бог видео и намножио. Да Бог да.

На славу би долазио и свешетник, не би се дуго задржавао јер је тога дана морао да посети многа домаћинства која су славила. Свештеник би домаћину честитао славу, окадио дом, прочитао молитве и дао благослов. Њему се давало почасно место за трпезом и при напуштању дома био би са адекватном пажњом испраћен.

На славу мога оца Николе увек је долазио свештеник и бивао дочекиван са дужним уважавањем. Последња слава, Св. Никола, празновала се у нашој кући 19. децембра 1940. године. И тада се нашем слављу придружио свештеник Милутин Варда. То је била сила од човека, а по спољашности тако леп и углађен да га се човек није могао нагледати. Цео Медак је о њему говорио све најлепше. Мој отац и он су се договорили да идем у богословију да учим за попа и ради постепеног прилагођавања томе позиву слали су ме сваке недеље у цркву да читам „Апостола”. Тада сам ишао у основну школу и одлазак у цркву ми је тешко падао, али шта се ту могло. Ускоро је избио рат. Поп Варда се спасао усташког ножа бежањем за Србију, а моме оцу је било прече спасава-ти деветочлану породицу него мислити на богословију.

3. Божићни празници

Српски народ у Лици сматра Божић својим највећим празником. Обичаји налажу да његова прослава почиње великим постом који траје од 28. новембра па све до Божића. По схватању религије постом се „чисте душе верника и придобија више милости божије”. Уобичајено је да се за време поста, па до Божића, посвршавају пољски послови и послови који су везани за зиму. Жене завршавају започето ткање и избацују таре из кућа, мушкарци настоје да врате дугове, а завађени да се измире како би се ослободили брига и остајали у добрим односима са суседима. Већ на Св. Николу девојке сеју борове у које се забадају божићне свеће, а израсло жито симболизује буђење успаване природе. Људи веле да је тај обичај стар преко два миленијума.

Уочи Бадњег дана, 5. јануара на Туциндан, обичаји налажу да се не туче и удара. У противном, верује се да ће оном који другог туче израсти чиреви и на њему остати током читаве године. На Туциндан домаћице пеку онолико хлеба колико се троши до Малог Божића. Тога се дана оштре ножеви, маказе, секире и алати, јер се између два Божића нико не сме усудити да то чини.

Иза Туциндана наступа Бадњи дан, када људи одлазе у шуму или оближње гајеве да секу бадњаке. Најчешће су то храстове облице и уносе се у кућу када падне мрак, полажу на огњишта на којима већ гори ватра. Пошто се ватра не гаси целе ноћи уочи Божића, за бадњаке се секу прилично дебела стабла. На Бадњи дан се стока сагони у шталу кроз свеће које у рукама држе најмање два члана домаћинства. Те се свеће по обичају гасе о реп говечета које задње улази у шталу. По обављању свих послова око спремања конака, домаћин доноси кући кош јечмене или пше-ничне сламе. На вратима га чекају укућани, а деца се посебно радују и са нестрпљењем чекају њено уношење и простирање по кући. Прелазећи кућни праг, он се обраћа укућанима речима: — Сретна вам Бадња вече и све вам честито и срећно било. Потом вади сламу из коша и стере је око огњишта, настављајући и по осталим просторијама куће. Домаћица би ишла за њим и расипала лешнике и орасе, чему су се највише радовала деца и уз жагор купила по слами. Настајало је весеље по слами, разне шале и колिकाње. Слама је остајала у кући до Св. Стевана. Народ верује да та слама има разна дејства, међу којима је доминирајућа оплодна моћ. Зато је стеру у постеље младенаца, дају јунцима и овновима, подмећу у кокошија гнезда, расипају по њивама и воћњацима ради бољег рода и сл. Слама се доводи у везу са Христом, у којој је он наводно рођен.

Са Бадњом вечери завршава се божићни пост. И те вечери једу се посна јела. На трпези се налази развоће, мед, пасуљ (грах), риба и друге ђаконије. Бакалар је некад био омиљено јело. Спремао се у свим боље стојећим домаћинствима и пило црно вино. Уочи Божића биране су овце двизице и прасићи за печенице, а печење се служило за време Божића, Божјег дана и Св. Стевана. Касније није јер би се појело за та три дана. И сиромашна домаћинства настојала су да за Божић понешто закољу и испеку. Још увек се одржао обичај да домаћин куће завршетак печења оглашава пуцњем из кубуре или револвера. Стари људи су уживали да гледају у кост од плећке, јер им она наводно казује да ли ће бити родна година, хоће ли бити сушна, да ли ће неко у фамилији умрети или се разболети и др.

Кућна чељад за божићну трпезу седају свечано обучена и читају Оченаш. Уз прве чашице ракије домаћин се обраћа свима и изражава најлепше жеље да се слављење Божића у кући никад не угаси. Међу првим послужењима бива цицвара. Ту је и чесница која се пече на истој ватри на којој и печење. У тесто чеснице до-

маћице убацују по сребрени новчић, јер се верује да ће бити срећан онај коме ломљењем западне. Уз чесницу се пеку и куглови који се служе као колачи. Сиромашна домаћинства се задовољавају и уштипцима. Печење се сматра главним јелом за време Божићног ручка.

Божићна свећа која гори за време ручка, обично постављена у бору, гаси се са пар капи вина. Свако за трпезом стрепи и моли Бога да на њега не дође дим јер се веровало да ће онај на кога дође умрети или се разболети у текућој години.

После Божићног ручка људи одлазе да се мало „проветре”. Код цркава, Дворине, школа и на другим погодним местима налазе састајалишта на којима измењују честитке речима „Христос се роди” и одговорима „Ваистину се роди”. Ћаскају о разним стварима из свакодневног живота, а млађи уз песму и игру на тим местима остају до вечери. Празновање се наставља и на Божи дан.

4. Ускршњи празници

Ускрс пада у недељу крајем априла, након првог младог месеца. Убраја се у покретне празнике и не може пасти пре Благовести или после Св. Ђурђа, ни на јеврејску Пасху.

На недељу дана пре Ускрса пада Лазарева субота — Врбица, а недеља која следи је Цветна недеља. Обичај је да се на Врбицу ломе врбове гранчице и доносе у кућу и цркву. На Цветну недељу бере се цвеће, обично љубичице и јаглика којима шума највише обилује у то време. Оно се ставља у суд са изворском водом и са њим се ујутро умивају сви чланови домаћинства.

И пред Ускрс се практикује пост који траје 42 дана. Време поста народ назива коризмом и он почиње од Великих поклада. Недеља пре почетка поста, односно последњих седам дана месојеђа, зове се Бела недеља. У време њеног трајања црква није обављала венчања и на Чисти понедељак као први дан у Чистој недељи у свим сеоским кућама прала се постељина, обављало чишћење куће, шишање и бријање и купање деце. Обичаји су налагали да кућа, њена околина и људи буду чисти и лепо обучени. У осталим данима Чисте недеље било је пожељно да се што мање ради, а оно што се није могло одлагати бивало је пожељно да се обави у прва три дана. Четвртак и петак су поштеђени од сваке активности, осим послова који су везани на прославу Ускрса, а то су фарбање и шарање јаја, спремање колача и уобичајених јела.

Велики петак лички Срби сматрају велким празником. Тога дана престаје сваки рад и обавезно сви верници посте. У више побожним срединама ни мртви се не сахрањују, да се не би „земља узнемиравала“, јер је наводно тога дана Христос лежао у гробу. Да се не би реметила тишина, између петка и недеље чак ни звона нису звонила, већ су ударале клепетуше.

У суботу пре Ускрса, домаћини су пекли јагањце или прасиће, а домаћице су спремале уобичајена јела која су се тога дана служила. Свака кућа је настојала да што свечаније прослави празник. У сусретима људи су се поздрављали са „Христос воскрес“ уз одговор „Ваистину воскрес“. За време првог јутарњег obroка домаћица је свој кућној чељади делила ускршња јаја, која су претходног дана фарбана и шарана. Након тога би настајало туцање. Онај чије је јаје при удару остајало цело сматрао се победником и носио би свако разбијено, односно улубљено јаје. Дакле, код туцања важно је било имати издужено и чврсто јаје. У нашим селима се веровало да није добро стати ногом на љупину (љуску) од јајета.

На Ускрс ујутро ишло се у цркву, на јутрење. После верског обреда посвећеног празнику свештеник је вршио причешће. Он је сваком вернику који је прошао кроз пост давао кашичицу вина и нафору, што је према библији симболизовало крв, односно тело Христово.

5. Свадбе

Поред крсне славе, Божића и Ускрса Срби Крајишници су и свадбе сматрали значајним догађајима, јер су се за време њих заснивале заједнице младих људи са намером да у њима живе до краја живота и деле добро и зло. Кроз њих су ницале породице које су одржавале људски род.

Свадбени обичаји у личким селима раније су се разликовали од данашњих. Они су своја обележја стицали у крајевима у које су Срби дошли пре више векова. Развијали су се у родовским заједницама и задружној организацији кућног живота, а која је нарочито фаворизована у доба Војне крајине. А многи су донети и из старог завичаја и наставили да се развијају у новим условима живота.

Женидба и удаја одувек су се обављали према обичајима сваке средине. Одомаћивало се схватање и о условима које су млади

морали испуњавати ради заснивања брачне заједнице. Тако на пример обичаји су налагали да се момци жене око двадесете године старости, док су се девојке удавале око осамнаесте. Такође се поштовало правило да се прво жене и удају старији синови и кћери, па онда млађи. Ако би се међутим десило да се млађи син ожени пре старијег, онда би отац одвајао део његове имовине и оделио га од домаћинства. Ово је била последица схватања да је најстарији син позван да продужава кућно огњиште. Исто тако, пре склапања брака водило се рачуна да младожења буде нешто старији од младе, јер се веровало да зрелост позитивно утиче на хармонију и успешан развој брачне заједнице. Момци су се најчешће женили девојкама из свога села, али су их доводили и са стране. Са девојкама су успостављали прве контакте на славама, прелима, мобама и другим уобичајеним местима.

У минулим временима владали су обичаји да су у избору будућих супружника основну улогу играли родитељи. Познати су случајеви да је девојка одлазила у кућу момка о коме појма није имала, јер су удају припремали родитељи без њеног знања. Родитељи су такође бирали и давали сугестије синовима за будуће снаје. Данас су то изузеци, јер се млади опредељују у складу са својим осећањима, а не по жељама других, па макар то били и родитељи. Осим тога, постоји обичај да се девојка пресели у кућу момка без знања и воље својих родитеља. Тада се каже да је „ускочила“. Када би се ствар стишала, долазило би до „мирења“ и након тога обављања уобичајених припрема око легализације те заједнице. У новије време а нарочито у урбаним срединама избегавају се традиционалне свадбе већ се у брак улази на најједноставнији начин. При венчању се понекад искључује јавност, а синови обавештавају телефоном родитеље да су се „регистрали“ и саопштавају им име младе, односно њихове снаје. Осим жеље да се „разликују од осталих“, изгледа да је ту материјални фактор доминирајући.

У селима се на удају женске деце мислило још у раној младости. Мајке и баке су будућим младама спремале опрему, како Личани кажу свадбени мираз, који је у највише случајева обухватао постељину, покриваче, одећу, обућу, веш и др. Све је то морало бити спремљено до удаје и представљало је услов за њу.

Свадбени обичаји у нашим селима одвијали су се у више фаза као што су загледање, просидба, зарука или веридба и на крају свадба.

Загледање

Загледање је нека врста испитивања симпатија између момака и девојака који су стасали и озбиљно размишљају о женидби, односно удаји. То се обично радило при чувању блага, на вашарима, славама, мобама, прелима и сличним местима на којима су се млади окупљали. За те прилике и момци и девојке су се свечано облачили и дотеривали како би остављали што лепше утиске својим симпатијама. На вашарима и славама девојке удаваче су се хватале у коло до својих сродника, док би на супротној страни играо момак који је одлучио да се жени. И момак и девојка би се загледали и разигравали коло. А када би се момак ухватио у коло до своје симпатије и она му задржала руку значило би да јој се допада. У супротном би излазила из кола. Поред кола су стајали најближи сродници и на својствен начин посматрали момка и девојку и у разговорима настојали да што више сазнају о њиховој нарави, поштењу, имовном стању, здрављу и другим питањима која би могла имати утицаја на евентуални брачни живот.

Просидба

После загледања и откривања обостраног допадања обично би следила просидба. Она је обављана већ уз нешто церемонијала. Наиме, момак и девојка би се договарали о датуму просидбе, јер су се за тај чин морале обавити одговарајуће припреме. На утврђени дан, најчешће увече, девојачкој кући су долазили просци. Уз младожењу би долазио отац, старији брат и још понеки сродник. Просци су се најпре оглашавали испред куће будуће младе. То су радили пробраним речима и са пуно маште. Рецимо, младожењин отац би после назване добре вечери домаћина упитао: — Би ли господар Милош са мном прозборио коју ријеч? и наставио: — Сазнао сам да имаш девојку за удају, а ја имам сина за женидбу.... Чувши те речи, отац девојке би их позвао у кућу и почастио пићем, обично меденом ракијом. Младожењин отац је настављао да објашњава разлоге доласка, а остали просци би прихватили разговор и величали младожењину кућу, његово имовно стање, карактерне особине и др. Девојка, укусно обучена и дотерана, седела је издвојена за то време и пажљиво упијала сваку изговорену реч. У наставку разговора отац девојке би казао да се слаже да се његова кћерка Јелена уда за момка Богдана, али под условом да и она то

жели. Када би и Јелена дала пристанак попила би се по чашица и разговор настављао о миразу. Показало се да имућнији момци по селима све ређе инсистирају на њему, поготово када би узимали девојку из сиромашнијих породица. У наставку разговора отац девојке је просцима набрајао шта је све припремио својој кћери за удају. Обично би казао: — Мојој Јелени ћу дати тај и тај комад земље оранице, ту и ту ливаду, ждребицу Јадранку и девет оваца. Уз то долази и уобичајена опрема са ковчегом робе, као и 1600 динара у готову.

По завршетку договора о миразу девојка се сматрала испрошеном, али су се разговори настављали још по многим питањима која су била актуелна. Тада би се одредио датум за заруку, односно веридбу девојке.

Зарука

Обичаји су налагали да се девојка након просидбе заручи. На заруку су поред момка одлазили и његов отац, брат, сестра и понеки ближи сродник и пријатељ. Младожењина пратња је будућој млади доносила јабуку као симбол заруке, обичај је понегде био да се понесе печено прасе, око 5 kg телетине или јунетине, погача и суд ракије. У младиној кући су госте сачекивали са највећом пажњом и уважавањем. Служили су их меденом ракијом и мезелуцима. После краћег загревања пићем, младожења би у пријатној атмосфери подсетио госте ради чега су дошли и бираним речима почињао са заруком. Она је у материјалном смислу била различита од села до села, али се претежно састојала у новцу, вितिци и јабуци. Пружајући заруку момак се будућој млади обраћао речима:

— Јелена, прими заруку. Јелена би се тада окренула оцу и питала га да ли да узме заруку. На очеву сагласност момак би Јелену опоменуо да не узима заруку ако не мисли остати код њега. Након што је изјавила да се неће враћати, Јелена је узимала заруку. Затим би долазило до љубљења и честитања. Честитке су измењивали и остали учесници у веридби. Тада би младожења изашао из куће и опалио три пуцња из пушке и тиме дао знак селу да је Јелена заручена. После тога чина гозба је трајала до касно у ноћ. Те вечери се договарало време за свадбу и превоз младине опреме младожењиној кући. Скоро у свим селима обичаји су налагали да заручница од испраћаја гостију до свадбе не напушта родитељску кућу.

Од заруке до свадбе обављало се још много разних послова, а међу њима се доста пажње посвећивало ближем сазнању о младожењи. Али, ово само ако је потицао из другог села, ако је долазио из даљине. Народ је тај обичај звао „прљање”. У случајевима када су мало знали о будућем зету, родитељи заручене девојке са неким од ближих сродника одлазили су код њега да му виде кућу, сагледају имовно стање, кога има од кућне чељади и друго што би могло имати утицаја на живот њихове кћери у новој средини. Прљања није било када су будући младенци потицали из истог села, јер би се у том случају познавали.

Свадба

Пред свадбу се осећала жива активност у кућама младе и младожење. Све се темељито и са пажњом припремало, јер није било свеједно шта ће рећи село ако нешто не буде клапало како ваља. Млада и младожења бивали су опседнути мислима и жељама да што лепше и свечаније изгледају на њихов срећни дан. Због немања довољно искуства, у облачењу младе узимала је учешћа старија сестра или нека од млађих жена која је прошла ту школу. У просторији у којој се млада облачила и дотеривала обично се окупљало више девојака, млађе сестре и рођаке по оцу и мајци. Сви су настојали да допринесу да млада изгледа што привлачнија и лепша. Дотерана и лепо обучена млада је са нестрпљењем чекала појаву сватова са жељом да је поведу младожењиној кући. Њено расположење у том тренутку одаје и песмица: „Стала Јела на папучу и све виче нећу, а на кума намигује да се кола крећу.”

И у младожењиној кући све би врвило од посла. Она чељад која нису ишла по девојку спремала су печење и друга јела са пићем, а жене су уређивале кућу и спремале свадбени ручак. Сватови су се сакупљали од самог јутра. Како су долазили бивали су послуживани ракијом, сиром, сувим месом и погачом и после окрепљења полазили су по девојку. Обично би по њу ишло до десетак мушкараца и жена. Главне личности поред младожење били су његов отац, кум, девер, деверуша и стари сват. Осим наведених у сватове су полазили и младожењини ближи сродници који су умели да се шале, певају и добро говоре. Места у колима одређивала су се према рангу сватова, па су на првом сицу седели стари сват и кочијаш, а иза њих младожења, девер, кум и деверуша. Остали сватови седели су у другим колима. За ову прилику коњи

и кола били су посебно опремани и кићени. На ајмове су везивани пешкири, мараме и сл., а на дан свадбе коњима су везани репови и око врата стављане бронзе, што је стварало особито пријатну атмосферу у кас покрету. У стара времена сватови су јахали на коњима, али је тај обичај поодавно нестао у личким селима.

У младиној кући сватове су дочекивали са радошћу и топлином. Уз скромне звуке личке тамбурице они су били гошћени одабраним јелима и пићима. Када би штимунг достигао завидан ниво, девер је устајао иза стола и одабраним речима тражио да му доведу будућу младу. Шале ради, домаћини би му довели неку старију оронуту жену, неугледно обучену и са рашчупаном косом. Видећи кога су му довели, девер би протестовао, дајући до знања да за такву не би дао ни филира ни гроша. Велећи да му та не треба, затражио би праву заручницу. Овај пут су му довели нешто дотеранију девојку, али не ону праву. Девер би и њу одбио јер, иако је нешто боља од претходне, није она коју су обележили. Најзад су му довели ону праву, младожењину заручницу. Праву младу обично је изводио брат, али ако га она није имала, онда брат од тетке, ујака или стрица. Затим би настајало цењкање око висине откупнине јер је и млада имала своју цену. Девер би тада упитао колико тражи за ту лепотицу. Изводио млада би одвалио велику суму новца, нашта би девер љутито реаговао да је то претерано и да неће толико да му плати. Некада би цењкање дуго потрајало, али би на крају пала погодба. Дајући погођену суму новца девер је преузимао младу и постајао њен чувар и заштитник. Није се одвајао од ње, јер ако би се десило да јој неко скине обућу или део одеће морао би платити откупнину за те предмете. Иначе, млада је седела са девером у врх стола, где су се налазили младожењин отац, кум, стари сват, деверуша, младожења и људи од угледа.

По преузимању девојке, сватови су се у њеној кући кратко задржавали, онолико колико је требало да се размену поклони. За све то време се јело и пило, веселило и шалило. Пред повратак кући, држећи чашу у рукама, устајали су сватови који су седели на почасном месту у врху стола. Свекар би дигао чашу и замолио родитеље да дају благослов своме детету. Придружујући се молби младин отац би обично рекао:

— На вашу жељу да се опростимо, вала Богу, нема друге и додаје:

— Драги мој пријатељу, дајући ти своје дијете дајем ти срце из њедара. Подај Света Богородице да ти моја кћер унесе у кућу срећу и благослов божји. А обраћајући се кћери наставио би:

— Нека те срећа води у нови дом, очи моје, племенито дијете. Нико ме се не омрзнула. А мајка са сузама у очима би рекла:

— Касно лези, а рано устани дијете моје.

Затим су оба родитеља са сузама у очима грлила и љубила младу, а она им је љубила руке и напуштала дом у коме се родила и одрасла.

После родитељског благослова, свадбена поворка са младом упућивала би се ка младожењиној кући. Њен долазак најављивао је муштулукција који се на коњу кретао испред сватовске колоне. Код младожењине куће чекала би маса света радознала да види младу и сватове. А на улазу у кућу сватове је сачекивала младожењина мајка. Са младом, новом снајом се пољубила и пожелела јој сву срећу у новом дому. Улазећи у кућу млада је лешницима посипала сватове и чланове младожењине обитељи. Обичај је био да девер по уласку у кућу младу проведе три пута око огњишта на коме је горела ватра.

За трпезом се јело, пило и веселило. На стварању штимунга умногоме је доприносио и старешина сватова, а то је обично била особа из младожењине фамилије која је умела да се шали, говори и организује. Њега су сви слушали, па се ток свадбе одвијао у најбољем реду. Он је подизао здравице за младенце, родитеље, кума и друге учеснике свадбе.

За време свадбеног ручка млада је делила дарове. Првенство су имали свекар и свекрва, затим је ред ишао на кума, па девера, деверушу, старог свата, чланове младожењине обитељи и остале. Најбогатији дар намењен је свекрви. Она би обично добијала кћени биљац, 1 до 2 чаршава (плате), сламарицу, јастук (кошунел), кошуљу, нешто од робе и чарапе. Свекра би запала кошуља, чаршав и пешкир (рупченик), кума и девера по биљац или шареница и пешкир итд. Количина и вредност дарова зависили су од имућног стања младеца. Предмети који су овде наведени даривани су када се радило о браковима између момака и девојака имућнијих родитеља, док је сиротиња, које је највише било по селима, свадбе обављала без дарова или су они били симболични. Био је обичај да се на дарове даје уздарје. То се обично чинило у новцу, који је кум евидентирао и саопштавао примљени износ. Млада је примљени износ предавала свекру који се сматрао главом породице. Кум је од давнина био међу најважнијим личностима у свато-

вима. По обичају био је дужан да за сватове донесе своју вечеру, за време које су здравице дизане у његову част.

У имућнијим сеоским кућама свадбено весеље трајало је дан и ноћ, па и наредни дан. Али је био и обичај да кум после поноћи изађе са предлогом да младенци иду на спавање, наводно што су уморни од напорног рада. Пошто нико не би опонирао кум и девер би одводили младенце на спавање.

Венчање

Иако би свадба и венчање требало да се обаве у један дан, практични разлози и црквена правила налажу да се то обави одвојено. Разлог је што се венчање морало заказати три недеље унапред, за које време свештеник врши наповед и парохијане обавештава о датуму венчања тога и тога брачног пара. Према послератним прописима венчање у цркви може се обавити тек после венчања код матичног уреда скупштине општине места пребивалишта. Црквено право не дозвољава развод брака без обзира на разлоге који нарушавају хармоничан живот у брачној заједници.

Раније, а то се задржало и до данас, постојали су обичаји о ословљавању младожењиних родитеља. Наиме, млада је свекрву обично звала „мајком”; свекра „ћакком”, а негде и „бабом”; јетрве „драгом”, „Драгицом”, а најмлађу „Милком”; девере „брајом”, „братором”, а најмлађег „браћом”. Мужа је ословљавала са „он, онај мој”, а он њу „она, она моја”. Ако случајно чујете да мушкарац за жену каже „она моја” нећете погрешити ако закључите да потиче из Лике.

6. Крштење

Рођеном детету морало се дати име и тиме озваничити његово увођење у људску заједницу. Одређивање имена текло је кроз уобичајени црквени обред и звало се крштење. Обичаји су налагали да се дете чим ојача окупа, лепо обуче, стави у колевку и носи у цркву ради крштења. Крштење се обављало на неки од светаца (Св. Јован, Св. Никола, Св. Илија, Госпојина). У свакој цркви, на месту за крштење, налази се каменица са водом. Кум би прихватио расповијено дете и држао га изнад каменице, а свештеник би читајући молитву поливао дете водом и миропомазањем премази-

вао му чело. Име детету давао је кум у договору са родитељима. Оно се бирало из очеве лозе, а ретко мајчине. При крштењу јаког мушког детета давало би се неко од јуначких имена, обично де-дино.

Изабрано име свештеник је уписивао у матичну књигу рође-них, односно крштених и том приликом одсецао детету прамен-чић косе који је остављао у књигу поред његовог имена. По оба-вљеном церемонијалу кум је односио дете из цркве и предавао га мајци, обраћајући јој се дирљивим речима: „Пољуби кумче и даруј га новцем”, истовремено сугеришући шта за њега да купи (пушку, косу, хаљину, капицу). За тај догађај родитељи су припремали за-куску и тиме обележавали бабине. Тада су мајци доношени покло-ни намењени за потребе детета.

7. Сахране

Долазећи у нови завичај, Срби су при прављењу кућа одваја-ли и делове земљишта за гробља. Међутим, за време аустријског четовања по Турској и турског по аустријској територији многа српска насеља су пустошена и нестајала. Народ се пред опасно-шћу повлачио са једног места на друго остављајући за собом и гробове својих предака. Стицајем таквих и сличних околности прекидао се уобичајени континуитет сахрањивања и гробља су по-стајала све запуштенија, а од неких су се и трагови губили. У рат-ним вртлозима људи су сахрањивани на местима погибије, по збе-говима и местима где су умирали. У таквим ситуацијама морало се силом прилика одступати од уобичајеног начина сахрањивања и одржавања гробова.

У новије време, могло би се рећи од педесетих година про-шлог века, настају извесне промене у овој области. Наиме, виши стандард живота омогућио је да се сахрањивању и одржавању гро-бова посвећује већа пажња. Тако су многа тела умрлих и погину-лих људи за време рата накнадно сахрањивана у гробљима. Поди-зани су споменици, гробља су оградаивана и уређивана. Посебна пажња посвећена је погинулим борцима НОР и жртвама усташког терора. Сакупљене кости су сахрањене у заједничке гробнице и на тим местима подигнути споменици. Такви се споменици могу ви-дети у Метку, Врепцу, Могорићу, а у Почитељу табла са именима жртава.

Свако село је имало своје гробље. А како су се насеља ширила и образовали заселци и у њима су се отварала нова гробља и тиме избегавало ношење посмртних остатака на дугим релацијама док се нису просекли путеви за превоз запрегама. У почетку се о сеоским гробљима водила недовољна брига. Томе је доприносило сиромаштво људи и претерана исцрпљеност у борби за опстанак, а напуштањем делова и читавих села гробља би постајала све запустенија и прекривена коровом и шипражјем. Полако са народом нестајале су и гробне хумке које су указивале да су у тим крајевима некад живели Срби.

Начин сахрањивања посмртних остатака везан је за верске обичаје које је народ донео из старе постојбине и они су подједнаки у свим тим селима. Смрт чељадета, као и свуда, изазивала је велику бол и жалост. Наступањем тога немилог догађаја било је уобичајено да се у народу чују разна наклопања и приче о узроцима смрти, догађањима која су је предсказивала и сл. Обично се говорило: — Шта се може, ко се родио, морао је и умрети; смрт је извесна али нико не зна кад ће наступити и др. Старом и болесном човеку доводио се поп да га исповеди, јер се веровало да ће у том случају лакше умрети. Умрлом се палила свећа, како му душа „не би лутала по мраку када је испусти”.

Глас о смрти брзо би се ширио по селу. Одмах по сазнању долазили су комшије, сродници и пријатељи. Изражавали су саучешће и притом доносили пиће, кафу и друго што се трошило у таквим приликама. Правио се распоред ко ће обезбедити ковчег, а ко ископати раку на гробљу. У ковчег се простирало платно, стављало јастуче, а затим полагало тело умрле особе. Покривало се покровом и потом стављао поклопац. У многим кућама ковчег се држао отвореним све до поласка на гробље. Обичај је био да умрлог пре полагања у ковчег окупају комшије. После купања облачили су га у ново одело, а када умре девојка, онда у свадбену одећу.

Ковчег са телом умрлог полаже се на одар у једној од просторија куће. Ту остаје до одношења на гробље. Уз одар се стално налази по неколико особа које чувају тело покојника. Изнад главе покојника све време гори свећа, забодена у суд са житом, а врата куће држе се отвореним, како би му душа „лакше отишла на небо”.

По прочитаном опелу ковчег са телом умрлог износе најближи сродници или одређени људи. Ковчег се ставља на кола са сточном запрегом или га до гробља наизменично носе 4 до 6 људи. У

том случају се ковчег ставља на две храстове облице, које се после затрпавања раке полажу на хумку у облику искошеног крста.

Испред ковчега носи се крст, а иза њега иде свештеник. Иза ковчега креће се пратња: најпре иде најближа родбина, па остали народ. Пре спуштања у раку свештеник чита посмртно опело. Сам чин спуштања у раку бива најтежи за сроднике и пријатеље покојника. Појачава се плач и бугарење (нарицање). Пре затрпавања раке људи из пратње спуштају груменчиће земље, уз жељу да му она лака била.

Учесници спровода по обичају враћају се кући покојника на ручак, подушје. За ту прилику се импровизују столови и клупе и на њима сервира пиће и печење. Сиромашне породице избегавају такво послужење јер немају средстава да га обезбеде.

Осим чашице пића, на гробљу се за време сахране не служе никаква јела. Не служе се ни за 40 дана, а за време задушница упале се само свеће на гробовима најближих сродника.

НАРОДНИ ИНСТРУМЕНТИ

Услед немаштине народ није био у стању да набавља и употребљава савремене музичке инструменте. Зато је сам прибегавао прављењу једноставних направа, инструмената и користио их за своју забаву. Ево неких који су се правили и најчешће употребљавали:

ЖВИЖДА, у неким селима звана „свирала“, била је једноставна направа направљена од сврнуте коре врбе или јасена. Свртање коре обављало се у пролеће када крену сокови и дрвеће почне да листава. Поступак је такав што се најпре одсече изданак јасена пречника до 2 cm, затим се доњи део укосо засече, а на горњој страни на 2 cm од краја засече се под углом отвор ширине око 1 cm. После свртања коре дрво се издуби и на делу који се ставља у уста направи прорез за пролаз ваздуха. Затим се кора врати на своје место и жвижда је готова. На њој се не могу постигати музички ефекти и мелодије, али она се оглашава, свира. Жвижду праве чобани, па и деца, и у пролеће се њени звуци чују на све стране.

ТРУБА. И она се правила од коре врбе или јасена и то тако што се кора са изданка дрвета спирално засецала оштрим корица-шем и затим скидала. Скинута кора се мотала, тако да је следећи намотај делимично покривао претходни, па се образовала нека

врста издуженог левка. Намотаји су се причвршћивали један за други забадањем трна или чиоде. Почетни намотај правио се тако узак да се кроз њега могао увући писак. Дувањем у писак производио се звук, а тело трубе, које је могло бити дугачко и до 1 метра, појачавало је звук из писка. Овакве трубе правили су чобани, који су се њима оглашавали и јављали где се налазе са својим стадом. За разлику од жвижде, труба је могла да произведе квалитетније тонове, па су чобани у том смислу приређивали своја такмичења.

ДВОЈИЦЕ се сматрају инструментом нешто веће вредности. Израђивале су се од јаворова дрвета и то тако што су се бушиле две уздужне цеви и на доњем делу отварало више рупица, помоћу којих се дувањем долазило до различитих тонова. На десној страни двојица налазиле су се 4 рупице, а на левој 3. Дувањем у горњи део двојица и отварањем и затварањем рупица добијали су се лепи, мекани тонови. Двојице се и данас понегде користе као музички инструменти, али их савремени инструменти више сврставају у сувенире а мање у инструменте за свирање.

СЛАВИЋ је личка свирала из давних времена. Сличан је фрули. Скоро да није било особе која није била у стању да је направи. Само је требало узети око петнаестак cm дугачко зобиково дрво, истругати срж, избушити шест рупица и ето славића. И у њега се као и у трубу стављао писак. Свирало се тако што се дуvalo у писак, а прстима обеју руку отварале и затварале рупице. Исто онако као и двојице, славић је украшаван разним шарам, а оне су урезиване усијаном жицом.

РОГ су правили и на њега свирали чобани који су чували говеда. Носили су га на леђима, обешеног на теркији. Овај инструмент прављен је од изабраног рога млађег вола, односно јунца. Узимао се рог дужине бар пола метра. Врх рога се бушио и обликовао тако да се у њега могао увући писак, који је дувањем производио тонове, који су се кроз тело рога појачавали. Рог је био сличан труби, али по правилу нешто мањи од ње. Чобани су се преко рога оглашавали један другом. Нестанком чобана престала је и израда рога као музичког инструмента.

ДИПЛЕ су сличне двојицама. И оне су имале две цеви са писковима и еластичним језичцима. Израђиване су од једног комадића дрвета, бушеног паралелно да се добију две цеви. Првобитно, када се на дипле свирало једногласно, обе цеви имале су по 6 рупица. А касније, да би се могло свирати двогласно, на десној

цеви се отварало 6 рупица, а на левој само 2, за „пребирање”. И дигле се више не праве у селима Медачког поља.

ТАМБУРА, од милоште „тамбурица” је најомиљенији музички инструмент личких момака. На њу су свирали, уз њу певали и играли вековима. У наше крајеве доспела је са истока, за време турске владавине. Личка тамбура има крушкаст облик и састоји се од трупа, на кога се наставља врат и завршава главом у коју су уграђене чивије за затезање жица. Најбоље тамбуре прављене су од јавора или клена. Поједини врсни мајстори у њу су запињали и до 16 жица, али је најчешће била у употреби она од 4 до 6 и окидале су се трзаљком од рога. У селима је било људи који су умели да направе добре тамбуре, али најбоље су израђиване у Кутареву. Млади момци учили су да тамбурају један од другогa, јер за то није било школа и курсева. Ипак, у сваком селу могло се наћи добрих тамбураша. Тамбура, као солистички инструмент, у почетку је служила за пратњу певача и тако постизала завидне музичке ефекте. Касније долази до образовања тамбурашких зборовa и оркестара који данас изводе и најсложенија уметничка дела. У личким селима тамбура, односно тамбурица, најчешће служи за пратњу певача, да се уз њу игра коло или уз црњак и јањетину тамбура за своју душу.

ГУСЛЕ су биле у пуном смислу речи народни инструмент. Некада их је било у сваком селу Медачког поља. По облику су личиле на тамбуру, а израђивале су се од јаворова (гусле јаворове), орахова или храстова дрвета. Спадају у гудачке инструменте и искључиво служе за пратњу гуслара. Састоје се из главе, врата и кључа. Уместо жица, гусле имају једну или више струна које се затежу кључем. Преко њих се превлачи гудало и тако производе механи и мелодични звуци, слични звуцима виолине. Гусле су одиграле велику улогу у стварању наше народне поезије. И многи Личани умели су да направе мелодичне и декоративне гусле и да уз њих певају о Стојану Јанковићу, Илији Смиљанићу, Марку Краљевићу, Милошу Обилићу, Косовском боју и још многим биткама и јунацима.

О СЕОСКИМ ПЕСМАМА И ИГРАМА

Народ села Медачког поља, долазећи у нову средину, донео је собом и вековима развијао скроман фолклор. Показало се да се он рађао и неговао у основи под ванредним околностима и оне су

му давале карактеристична обележја. Зато су личке народне песме и игре по свом садржају и начину интерпретације редовно попри-мале своје специфичности и на тој бази се развијале.

Кроз песму се не само забављало, већ се будила и развијала национална свест, посебно у она времена када се у новом завичају морало доказивати да смо Срби, вере православне. И Васа Чубриловић је о томе писао:

„Ратнички брђани из Рашке, херцеговачких и црногорских планина селећи се у Славонију, Лику, Кордун, Банију, северну Далмацију и Босанску крајину носе собом успомену на немањинску државу, култ Марка, Лазара и Милоша. Они о томе певају успаванке и друге песме и причају са толико жара и толико спонтаности да њихови јунаци постају и хрватски јунаци. Ствара се заједничка народна епика.”¹

Тако је баба Лаја Коруга, из Садиловца на Кордуну, уз колевку свога унучета певала успаванку која гласи:

*Српска вјера погинути неће,
Српска слава пошамнати неће,
Цар се Лазо заборави неће,
Обилић се пређорети неће,
Јуџ Богдан се сјомињати оће,
И Косово поље жалостиво,
Док је сунца и док је мјесеца.
Бранковић се поклињати оће,
Док Србина на свијету има.*

Не само Лаја, него и многе личке баке и мајке успаванкама и јуначким песмама будиле су код потомака осећање о српској народној свести. Услед насртаја католицизма да одроди српски народ, у њему се будио још већи осећај за развијање својих етничких особености. Угрожени на тај и многе друге начине, Срби по личким крајевима развијали су својеврстан фолклор који ће их свакодневно подсећати на Српство. У том смислу везла су се српска знамења на јастучићима, ћилимима, пешкирима, марамицама; српски грб на капама; грб и застава урезивани су на гусле, табакере, штапове, преслице, чутурице и друге предмете који су људима били на дохвату руке; жене су повезивале мараме оивичене тробојкама, а мушкарци на крововима слагали црепове у боји са видљивом српском заставом.

¹ В. Чубриловић, *Политичка прошлост Хрватиа*, Политика АД, Београд 1939.

Живећи под изузетно мучним околностима уз границу, где су сабља и кубура увек били на дохвату руке, српским граничарима је за забаву остајало мало времена, јер су више морали мислити како преживети и очувати своје породице. Али, они су се забављали, певали и играли, стварали песме и игре и правили инструменте за њихову пратњу. Свака песма и игра биле су одраз времена у коме су настајале, а настајале су и певале се по селима на разним пригодама и оне су на својствен начин интерпретирале одређене појаве и биле одраз дара момака и девојака који су их певали и играли. Песме из личких крајева и села Медачке општине могле би се сврстати у момачко-девојачке, пошалице, ругалице, розгалице, ојкане, вучарице и друге. Ради потпунијег сагледавања њихове лепоте, навешћемо по неколико из сваке од наведених група.

а) Момачко-девојачке песме

НЕ ЗНАМ ДРАГИ

*Не знам драги како би' те клела;
Сунце сјало, тебе не жријало;
Зашио си ме младу обљубио,
Обљубио, ја ме оставио?
Ал' је тешка девојачка клетва —
Горе сјеже, нег кад душман веже;
Када њлаче, сва се земља пресе;
Кад уздане, само Богу жао.*

АЈД' ДЈЕВОЈКО

*Зелен орас у жори,
Драги цури говори:
— Ајд' девојко, са мном кући,
Јер ћу те одвући.*

ПРЕЉЕ

*Предите ми преље моје,
Да сјредемо, да лежнемо —
Да се дому повратимо.
Преслице се сјремице,*

Дјевојке се вгледаше:
Једна дружој говори,
Која коме најволи.
Марица је говорила,
Да би Марка најволела,
Јер је Марко д'јеше наопако.

ДАЛЕКО СИ

Зора зори, роса пада,
Међ говедима пасу стада;
А на бр'јежу цура њева,
Исход бр'јега јунак јаше;
Коњић му се бр'јежом вере,
О камење ноге дере.
Из ноздрва огањ л'јева,
Из коњића ватра с'јева,
А на коњу јунак њева;
— Гора моја висока си,
Драга моја далеко си,
Далеко си међ' горама,
Вене љубав међу нама.

У ТОМ КОЛУ

Игра коло под гором,
Под високом планином,
У шом колу дјевојка,
Танка струка, висока;
Реса коса до појаса,
Ш њом би се опаса.

ОЈ, ДЈЕВОЈКО

Ој, дјевојко, рококо,
На те пази моје око,
И на твоје ресе косе —
Ја сам чуо да те просе.
Ој, дјевојко, удавачо,
Кад се сшанеш удаваши,
Позови ме на ракију,
Да ти видим ђувежију.

6) Розгалице

- Текла Лика ѿвр' Велебиѿа,
А Корана ѿвр' Пљешевѿице;
На коња се Марко наслонио,
Мрѿав ѿаде, а жив кући дође.
Оди ѿбро да ѿа зарозѿамо,
Ил' у моје ил' у ѿвоје здравље:
Ни у моје ни у ѿвоје здравље,
Већ у здравље ћораве кобиле.
- Мајко Лико јуначко кољено!
Шѿо ѿроди Лика и Крбава,
Не ѿлаѿи ѿа коѿуља крвава.
Оди ѿбро да ѿа зарозѿамо...
- Завијала куја виѿе Слуња,
У ѿриморју ѿазила вука,
Од сѿраха је у море скочила,
На задње се ноге ѿдбочила,
Да је жива и данас би била.
Оди ѿбро да ѿа зајјевамо...
- Браѿ на браѿа ћорду ѿвадио,
Ал' дуѿманске ѿлеѿјеѿе ѿлаве.
Оди ѿбро да ѿа зарозѿамо...
- Није куја окоѿила вука,
Ни Туркиња родила јунака,
К'о Срѿкиња Краљевића Марка,
Залај вуче, заѿрокћи ѿавране.
Оди, роде, да ѿа зајјевамо...
- Вук на вука и на ѿори неће,
А камол' ће јунак на јунака,
У механи код боѿуна вина.
Оди ѿбро да ѿа зајјевамо...
- Вук маѿаре на ѿлоѿ наѿонио,
Не дил' маѿо ноѿу саломѿо.
Оди ѿбро да ѿа зарозѿамо...

в) Пошалице

- Моје вино, винило,
Сву ноћ си ме кинило;
По блашћу ме ваљало,
Моје жаће каљало.
- Пуница је почасћила зетја,
Исћекла му језик од њилетја.
- Имам жену какву нико нема,
Сащила ми жаће до кољена;
Па још каже заврнде и' враже;
— Сјушра 'ш косиши, ња ћеш и' заросиши.

г) Ругалице

- Сшари сшарче, шшћо ће ши дјевојче?
— Нека ми је, нек ми косиши жрије!
- Ој дјевојко, дуго боловала,
Боловала, мене не варала,
— Да си јунак не би' шће варала;
Несрећа си, ња сам шће морала.
- Ове цуре шшћо с' њревище љеје,
Намажу се водом из њшћока:
А ја млада водом из бунара,
Па им моје лице одговара.

д) Прелнице

- Дружарице кад мој лола дође,
Пољуби га да га жеља њрође.
- Чујеш мали, у очи ши велим,
Да се с шћобом шшалиши не желим.
- Ој Душане душа шће бољела,
Шшћо си река да сам шће вољела.
- Не шћеба ми Милана на њрелу,
Који носи жласове њо селу.

— Лако ти је знаћи ко се воли:
Ко се воли, очима говори.

— Љуб' ме драги не жали ме младу,
Јер ме моји не шледе на раду.

ђ) Ојкани, јојкани, шалајке...

За разлику од розгалица, ова група песама обухвата запажено шири репертоар лирских народних песама и оне се певају у сваком личком насељу. Певају их млади људи и ретко је могла проћи која летња вече, а да се песмом нису оглашавале групе цуре и момака. Уназад неколико десетина година била је милина слушати медачке, почитељске и радучке цуре како после брања малина, окупљене на појединим узвишењима Велебита званим погледала, певају песме посвећене љубави и другим дирљивим појавама из њиховог живота. Ево неколико лепих девојачких песмица из тог репертоара које сам записао на основу казивања Ане Бобић, удате Раичевић, а која их је сама са уживањем певала.

- Немој моја, јој немој моја шуговаши дико, осим шебе, јој осим шебе не љуби ме нико;
- Дођи драги, јој дођи драги вечерас сам сама, нема маме, јој нема маме сједећеш уза ме;
- Да одаје, јој да одаје мјесечина сјајна, знала би се, јој знала би се свака љубав шајна;
- Чувала сам, јој чувала сам шарена жоведа и љубила, јој и љубила ког ми мама не да;
- Више вреди, јој више вреди поглед ока мога, нег драги, јој нег драги по имања швога;
- Мала моја, јој мала моја доћи ће ти бајо, макар била, јој макар била и кица и блајо;
- Височице, јој Височице висока џланино, Почишељу, јој Почишељу моја домовино;
- Мила моја, јој мила моја преко кола приђи, пољуби ме, јој пољуби ме ја ојет ојићи ишд.

У овој групи посебну лепоту чини песмица о соколу, као и она о лепој Кати. Ево њихових почетака:

— Пјевај ми ђјевај соколе, ђјевај ми ђјевај соколе, шалај соколе:
као шћо си синоћ ђјевао, као шћо си синоћ ђјевао, шалај ђје-
вао, ђод моје драђе ђрозором, ђод моје драђе ђрозором, шалај
ђрозором.

Драђа је шћврдо засћала, драђа је шћврдо засћала, шалај засћала.
Сћуден јој камен ђод ђлавом, сћудем јој камен ђод ђлавом,
шалај ђод ђлавом.

Ја сам јој камен измако, ја сам јој камен измако, шалај измако
и десну руку ђодмешно, шалај ђодмешно.

Пошом се драђа ђробуди, ђошом се драђа ђробуди, шалај ђро-
буди и мене младођ ђољуби и мене младођ ђољуби, шалај ђо-
љуби...

— У ливади ђод јасеном вода извире, вода извире:

Ту се шћеша лјеђа Кађа, ај воду захвађа, воду захвађа.

С бређа јој се момче баца злађном јабуком, злађном јабуком.

Узми Кађо, узми злађо моја ћеш биђи, моја ћеш биђи:

— Нећу, нећу не шћребаш ми, имам ја драђана свођ, драђана свођ...

е) Вучарице

У недостатку хране вукови се зими спуштају у села, упадају у
торове оваца и коза и праве пустош. Зато је убити вука подвиг и
велика корист за саме сељаке. Међутим, проицљиви ловци су се
досетили да се на убијеној звери може нешто и зарадити. Зато су
јој дерали кожу, сушили је, пунили сламом и навлачили на колац.

Тако уређену животињу носила је од куће до куће група од 5 до 6 људи и певала вучарске песме у намери да се „вуку нешто подари“. Скоро исте песме певале су се по свим крајевима Лике, као на пример:

— *Домаћине од куће,
Ево вука код куће,
Ђерај вука од куће,
Није добар код куће.
Подај вуку клиј сланине,
Да не слази са њанине.
Подај вуку које јајце,
Да не коље јањце.
Киши снашо мрка вука,
Биће ћерка љејшег сџрука.
Подај ђазда и новаца,
Биће већи број оваца.
Подај вуку власа,
Да не дави њаса. ...*

Песме уз гусле

Певање уз гусле мало је окупљало личку младеж. Пре свега што је гуслење и певање било сједињено у једном лицу. И сам факат што је већина гуслара сама правила гусле, сакупљала јуначке песме, компоновала их и певала. У сваком селу је раније био најмање по један гуслар, а гуслити су могле само особе које су за то имале слуха и дара. У Почитељу се између два рата као добар гуслар сматрао Данило Бобић — Људина, а у Врепцу Васо и Нове Граовац, као и Милан Његомир. На репертоару наших гуслара биле су јуначке песме, а најомиљеније међу њима оне о боју на Косову, Лазару, Милошу и другим јунацима, затим о ропству Јанковић Стојана, јунаштву Смиљанић Илије и још многих ускочких и личких јунака који су ратовали са Турцима.

У минувим временима у недостатку школа, уз гусле и народну поезију народ је учио националну историју, очувао националну књижевност, језик, културу, морал и предања.

Појавом савремених музичких инструмената и уз њих новог стила народних и забавних песама, певање уз гусле све више ишчезава.

Борбене, јуначке песме

За време Другог светског рата у Лици је настала посебна врста мелоса, што ће рећи песме које су имале за циљ да покрећу народ у борбу против окупатора и усташких кољача, да негују храброст у тој борби, елиминишу узроке мржње и каналишу све родољубиве снаге у борбу за ослобођење земље и рушење старог поретка. То су биле борбене, епске песме од којих се и данас понека може чути приликом евоцирања успомена на догађаје из тих бурних тешких времена. Те песме су записане на страницама историје људи који су устали против фашистичких поробљивача и њихових слугу који су вршили геноцид над српским народом по личким селима и целој нашој отаџбини.

*Лико, мајко, ђирићу си ѓорела,
Ал' се Шваби ниси ђокорила.*

*Иде Шестђа и ђиђовке кери,
Свак' их ђиђа јестђе л' ђролеђери.*

*Ој хероји ударних бриђада,
Васке воли свака цура млада.*

*Немачка је ђрођађанда била,
Да је Шестђу ђођођила Дрина.*

*Шђо ваљало ђуђку ђриђасало,
Само смеђе око куђе ђеђе.*

*Корђун, Босна, Банија и Лика,
То је друже чврђђе од челика.*

*Аој Лико крвљу нађођљена,
Ускоро ђеђ биђи освећена.*

Народне игре

Уз омиљене песме народ је упражњавао и игре. Најпознатија међу њима било је лично коло које се играло скоро на свим забавним скуповима, посебно на црквеним славама, обележавању неких догађаја, друштвеним скуповима и многим другим пригодама. Најомиљеније коло било је „Ђикац”. У њега су се наизменично хватали не само момци и девојке већ и други слојеви народа, да би се разгалили.

Коло је почињао коловођа и дириговао његовим разигравањем. Почињао је речима: „Стој на месту, Ајд’ на лево, скочи, још једном скочи, ајд’ даље...” и све тако док се не постигне брзи ритам.

Почетком XX века у овим крајевима су се играли „Полка” и „Кукуњешће”. Обе игре пратила је тамбура, док се ђикац најчешће играо без пратње. По селима испод Вребачке стазе, по Врепцу, Могорићу и Плочи играла се „Сељанчица”. Све ове игре играли су и борци Народоослободилачког рата приликом задржавања по селима. У коло би се хватали са тамошњом омладином и тада би се уз борбене песме стварала борбена атмосфера у народу.

СПОРТСКЕ ДИСЦИПЛИНЕ

Сеоски спорт и игре потичу од чобана, јер је у раније време до масовнијег окупљања младића и девојака долазило за време испаше стоке на ливадама и пропланцима. При таквом окупљању код чобана су се јављали прохтеви за доказивањем у снази, издржљивости, вештини, памети и др. Осим на пољанама за време чувања стоке или, како Личани кажу „блага”, игре и надметања највише су се одвијали код цркава, посебно за време црквених слава Ивање, Госпојине, Св. Илије итд. У новије време сеоске игре захватале су шири простор јер се такмичење преносило на групе људи, засеоке, села и шире.

У сеоском и чобанском надметању највише је било заступљено бацање камена са рамена (уметање), утркивање, скакање, рвање, клисање, вучење куке, ножање, претезање штапа и још многе друге дисциплине. Ово су дисциплине код којих се тражила снага, али је било и оних код којих је умеће било на првом месту, рецимо код коликања, жмиркања, титрања, козања, ножања и др.

Бацање камена с рамена

Бацање камена с рамена или, како Личани кажу, „уметање” чини спортску дисциплину од давнина. При њему се одмеравају снага и вештина. Место где се врши бацање зове се уметалиште. Ретко се може наћи село које га нема. Пре бацања на уметалишту се повуче добро видљива црта, линија која означава „међу”. Држећи камен у десној руци изнад рамена, бацач би пришао међи,

стао уз њу, погнуо се и исправљајући се учинио енергичан потисак руке на камен који би одлетео и пао на земљу. При паду камен би остављао удубљење, па би се од међе до њега мерила даљина бацања. Затим би прилазио и бацао други такмичар и тако редом. Сваки од њих имао је право да баца више пута и када би се уверили да не могу постићи бољи резултат, мерењем би се установио победник у бацању. Сви су уважавали победника, јер су сматрали да је најјачи међу њима. Мањи камен се често баца из залета, при чему се морало водити рачуна да се не додирне међа, јер у противном резултат се не би могао узети у обзир.

Утркивање

Утркивање (трка) изводило се обично на равном терену. При том се није ограничавао број тркача, али је у пракси најчешће било до десетак. Често се и пар момака упуштао у утркивање, да би установили који је бржи. Почетак и крај стазе су се унапред обележавали, а дужина је зависила од терена на коме се трчало. На одређени знак сви тркачи би потрчали ка циљу, а победник би био онај који стигне први.

Скакање

Скакање је била доста распрострањена индивидуална спортска дисциплина. Скакало се у вис и у даљ. Код скока у вис прескакало се преко летве ослоњене на два вертикално пободена штапа у земљу, на којима су остављени огранчићи или би се побијали ексери како би се летва могла по потреби подизати навише. Скакање у даљ вршено је од повучене линије на ледини. Могло се скакати из места и из залета. Код скакања из места ноге су се састављале и на старту се стајало иза линије. Код залета, скакачи су се залетали са одређене даљине и испред саме линије правили скок што су даље могли.

Рвање

Код рвања највише су долазили до изражаја снага и вештина. У овој дисциплини учествовали су углавном млади момци, како

народ каже „они који се шепуре”. И рвање би се обављало на равној ледини. То се радило у паровима и није било важно како су обучени. Техника рвања састојала се у томе што би рвачи стали фронтално један према другом, хватали се рукама око појаса и разним триковима и снагом покушавали један другог да оборе на земљу. Који у том успе сматра се победником, па настаје шепурење како је он јачи. Својевремено је у личким селима било пуно деце. Свуда су се могли видети дечаци и девојчице како упражњавају разне игре и међу њима је рвање било свуда присутно.

Клисање

Клисање је углавном распрострањено код чобана и сеоских момака када нису окупирани свакодневним послом. У овој игри може да учествује више лица, обично по петорица, шесторица. Ради се о томе што се на пољани, односно ледини забоду у земљу штап, који представља „кућиште”. Реквизити су „пал” и „пиле”. Пал је штап дужине до 1 метра, а пиле парче мотке дужине око 40 cm. Један од играча стоји на кућишту и чува кућу. Он помоћу пала баца пиле што даље може у поље. Играчи који стоје у пољу хватају пиле и онај који га ухвати заузима место на кућишту, па он баца и тако редом. Ако пиле падне на земљу, најближи играч га прихвата и баца према кућишту. Чувар кућишта брани и не дозвољава да пиле падне ближе од дужине пала ка кућишту. Он палом одбацује пиле што даље може у поље. Ако то не успе напушта кућиште и иде у поље. Ако пиле палом одбаци, до места пада мери даљину и колико добије палових дужина толико себи пише бодова. Обично се игра до стотине и играч који изађе палом баца пиле што даље може у поље. Најближи играч га прихвата, окреће се и трчи према кућишту. Чувар кућишта такође трчи ка њему и где се сретну играч ставља на леђа чувара и носи до кућишта. Тиме се завршава први турнус и игра се наставља док свима не досади.

Вучење куке

Ова игра настаје када двојица момака хоће да виде који је јачи. Обично настаје после хвалисања и расподела о постигнутим победама на уметању, претезању штапа, вучењу куке и др. Онај

који слуша причу обраћа се свом ривалу рекавши „па добро побро, ајде да и нас два повучемо куку“. Затим би укрстили средње прсте, стегли их што чвршће, одупрли се ногама и један другог повукли к себи. Ако би били подједнако јаки вучење би трајало дуже. Слабији би полако попуштао и покуњено признао победу јачем.

Претезање штапа

Ова дисциплина била је омиљена не само код сеоских момака и чобана, већ и код људи средњих година. Претезање су могли изводити парови и то на тај начин што би два ривала седали један наспрам другог одупирући се ногама. У рукама су имали штап, кога су могли лако обухватити, дужине до једног метра. На одређени знак сваки је вукао к себи. Онај који је успео да свог ривала подигне са седишта и привуче на своју страну сматрао се победником.

Вагање соли

Код ове игре два момка се окрећу леђима један другом. Рукама се хватају у пределу лаката и чврсто држе. Игра је почињала када би такмичари у почетку полако један другог подизали на леђа и „вагали“. Тиме би најпре одмеравали снагу. Затим је вагање постајало све брже да би јачи и спретнији свог ривала бацио преко главе на земљу и тако постао победник.

Ножање

Ово је мушка игра кроз коју дечаци показују вештину баратања ножем, али не у смислу његове употребе као хладног оружја. И овде се игра изводи на ледини. Учесници су младићи, док девојчице за њу не маре. Истовремено може да учествује више играча, а који ће од њих да почне утврђивало се извлачењем сламке. За игру се употребљава нож коричаш, отприлике онакав какав домаћице користе за сечење мяса, а чобани сланине. Игра почиње тако што играч хвата нож за корице и избацује га из руке тако да се окреће у ваздуху. Након више окретања нож пада и забада се у

земљу. Ако се не забодe, бацање се не рачуна и бацач може бити дисквалификован, што зависи од претходног договора. Затим се нож хвата за врх сечива и баца на исти начин, онда се баца са длана, па са супротне стране длана, па са шаке, па са сваког прста прихваћеног палцем, па из зуба, па иза увета и са темена главе. Код сваког бацања врх ножа мора да се забодe у земљу. Убоди се сабирају и тако утврђује победник. Кад се ножање заврши, један од играча баца нож што даље може. По њега жмурећи иде играч са најмањим бројем бодова и од места пада ножа на леђима носи до места бацања играча са највећим бројем бодова.

VIII. СРПСКЕ ВЕРОИСПОВЕДНЕ НАРОДНЕ И КРАЈИШКЕ ШКОЛЕ У ЛИЦИ

Доласком у Аустрију Срби су из старог завичаја понели многа сведочанства свога дотадашњег културног и просветног живота. Свештеници који су стизали са народом, истовремено са подизањем манастира и цркава, отварали су и скромне мале школе и, колико су прилике дозвољавале, у њима окупљали млади нараштај, учили га писму и књизи и тако настављали скроман и у оно доба једино могућ просветитељски рад. Не треба заборавити да су носиоци духовног и просветитељског стремљења, оног тренутка када су дошли у контакт са западним светом, осетили каква опасност прети православној вери и националној индивидуалности српског народа. Јер, не губећи ни тренутка времена, римска црква преко хрватског клера одмах се бацила на испаћени српски народ са циљем да га преведе у своју веру и тако лиши његове националне особености. Оснивање вероисповедних народних школа, које је почело после 1740. године, и кроз њих скроман просветитељски рад чинило је у оно време основу за одбрану од те опасности, а одбрана је трајала вековима и још траје свуда где католицизам настоји да своје догме наметне другима, служећи се притом често и најпримитивнијим средствима.

Српске вероисповедне народне школе

Школство Срба у Крајини и Лици почело се јављати тек средином XVIII века. Изразито сиромашан лички народ тада је тешко изналазио материјална средства да отвара своје школе и крчи пут писмености. Сва писменост тога доба потицала је од православне цркве и њених свештених лица и извирала је из неколико

„малих школа” чије се отварање толерисало или одобравало у искључиво српским срединама. У мешовитим срединама, међутим, могле су да раде само немачке католичке школе, па су српска деца, хтела то или не, морала и у њима да се школују. Захваљујући владикама Горњокарловачког владичанства Павлу Ненадовићу и Данилу Јакшићу, средином XVIII века у свакој од четири регименте Карловачког генералата била је основана по једна српска вероисповедна основна школа и њихово издржавање падало је на терет народа и свештеника. Крајишко католичко школство било је у бољем положају јер се о њему бринула држава.

Прва српска вероисповедна народна школа у Лици јавља се 1746. године у Залужници (према Баху 1742, а Ваничеку и Грујићу 1752), која је позната као „Вилићка школа”, јер се то подручје тада звало Вилићи. Зна се да су је издржавале црквене општине са подручја Оточке регименте прилозима од 3 до 8 форинти годишње, а учитеља калуђера плаћале су 50 форинти. Прве године њезиног рада школу су похађала 42 ученика. Учили су буквар, часловац, поластар (полу устав), Нови завет, апостол, јеванђеље, читање, писање и певање. Вилићка школа образовала је многе православне свештенике и учитеље и сматра се најзначајнијом српском школом на подручју Карловачке крајине.

Другу, ништа мање значајну, српску вероисповедну народну школу основао је владика Данило Јакшић 1752. године у Метку. И њу су издржавале црквене општине и родитељи деце која су у њој учила. Пошто је медачка школа била једина у том крају, у њу су долазили ученици из Почитеља, Врепча, Могорића и Радуча, дакле из села која су припадала Медачкој компанији. О медачкој школи дато је више података у описивању места Метка.

Све српске вероисповедне школе, како већ рекосмо, подизане су искључиво на захтев и о трошку духовних и световних представника Срба граничара. Дворски ратни савет и подручна крајишка управа нису били против таквих школа, али нису ни прикривали одбојност према њима, сматрајући да се верским градивом у њима не може образовати савремени ратник и пољопривредник. Зато, уместо да помогну њихово отварање и издржавање, више им је ишло у рачун њихово спутавање, јер су у њима стално гледали озбиљну препреку на путу понемчавања Срба Крајишника. Повољнији третман српских вероисповедних школа увек је зависио од тренутног положаја Царевине на међународном плану и остварених српских заслуга на бојном пољу.

Осим ретких изузетака, учитељи у вероисповедним школама били су свештеници и калуђери. Тежиште образовања стављали су на читање црквених књига, а писање и рачунање било је мање практиковано. Најпре се учило на рускословенском, а касније на словеносрпском језику. У одсуству метода рада, дешавало се да су поједини ученици и поред више година похађања једва знали читати и писати. На челу школе био је свештеник, поп, а учитељ је радио под његовим надзором. Један од основних проблема у одржавању континуитета рада било је ангажовање учитеља. Они су се ангажовали путем годишњих уговора, тако да је завршетком школске године престајала њихова обавеза. Потом се ишло на нове уговоре, али је учитеља било тако мало да се нови често нису ни закључивали, па су школе престајале с радом, а поново отварање када су се обезбеђивали учитељи. Осим рада у школи, учитељ је био у обавези да попу обавља и приватне послове, што га је спутавао да се посвети унапређењу свог стручног знања, које је ионако било врло скромно. За учитељски позив тада је било довољно да се зна читати и писати и на првом месту певати, јер су те школе у основи биле усмерене на спремање будућег свештеничког подмлатка, с обзиром да богословија у ствари није ни било.

Српске вероисповедне школе на просторима Крајине радиле су под тешким условима, јер војна управа не само што их није издржавала, већ их је затварала и на друге начине онемогућавала њихов рад. Чак је кажњавала родитеље деце која су похађала те школе. Несношљива ситуација навела је Српску православну цркву да чешће интервенише у Грацу и Бечу да се прекине са таквом праксом, јер је школовање крајишке деце било саставни део привилегија које су дате Србима за њихове заслуге у корист Монархије. Тако је под притиском СПЦ 1780. године Беч дозволио да се у комунитетима, тј. у општинама могу отворити српске основне школе. Родољубиви Срби (трговци, официри, подофицири и др.) са одушевљењем су примили став Беча и укључили се у акцију отварања таквих школа. Међутим, одушевљење је кратко трајало јер је на престо дошао Јосиф II, који је тежио централизму и германизацији Монархије. Он издаде налог да се имају затворити све српске основне школе, а деца Срба и Хрвата слати у немачке тривијалне школе које су постојале у свакој компанији. Против царске одлуке устадоше српске владике и замолише цара да дозволи отварање бар по две српске школе у свакој регименти, а посебно региментама Карловачког генералата, о народном трошку. Тражили су да се у њима учи писање, читање, немачки и

српски језик и веронаука. Цар је, међутим, одобрио да се у сваком генералату отвори само по једна српска народна школа, а не по две како су то тражиле владике.

Српска православна црква константно се залагала за несметан рад вероисповедних народних школа, за ћирилицу и руско-словенски, односно словеносрпски језик у њима. Радећи најчешће у тешким материјалним условима и трпећи крутост крајишке управе, те школе успеле су да се одрже до 1829. године, од када њихов број почиње да опада. Оно мало што их је остало радило је у већим местима и у њих су се сливала деца из околних српских села.

Оснивање српских основних школа

Другог новембра 1776. године Беч доноси закон за српске школе. Интенција закона била је да се школством обухвати што већи број српске деце и да се постојеће српске народне школе дистанцирају од Српске православне цркве. Замишљено је да се отварају у искључиво српским срединама, а предмет наставе, поред осталог, да буде народни језик, писање, рачунање и веронаука. Немачки језик није се сматрао обавезним, али је био пожељан. Издавање уџбеника било је у надлежности државе и то латинцом. Странци нису могли бити учитељи, што је имало за циљ да се одстрани руски учитељи и црквенословенске књиге. Припремање наставника и начин издржавања школа регулисали су државни органи. Поп је морао једном месечно да обиђе школу у својој парохији, протопрезвитер на свака три месеца, а владика једном годишње. Учитељи су морали бити православне вере, а само изнимно католичке, а свештеник је могао обављати тај позив само у недостатку учитеља цивила, или ако је општина била тако сиромашна да није могла плаћати учитеља. Надзор над српским школама у регименти вршио је надучитељ односне регименте и школска комисија. Осим учења језика, у извођењу наставе морала су се примењивати правила која су важила за немачке државне школе.

Приказано устројство српских основних школа тешко се спроводило у Карловачком генералату и у Лици. Разлог је што је већина црквених општина била тако сиромашна да није била у стању да их отвара и издржава, нити да им плаћа учитеље. Оваква ситуација послужила је Српској православној цркви као оправдање да све до 1829. године спроводи свој систем школовања. Ово тим ви-

ше што је државна управа уводила јединствен школски систем заснован на латиничном писму, уз елиминисање ћирилице. Поред још неких сталешких разлога, СПЦ је упорно настојала да се српска деца не одвајају од њезиних школа.

То што се у већ приказаним српским школама у Крајини употребљавала ћирилица и рускословенски, касније словеносрпски језик, није одговарало крајишкој управи, па је настојала да језичким притиском у школству, ради тзв. понародњавања културе, наметањем латинице и штокавске икавштине (језик хрватског народа) умањи утицај цркве на Србе граничаре. У том смислу текла је и намера из 1779. године да се, као и у немачким школама, и катихизис и молитве штампају латиницом. Она у том остаје упорна и наредбом прети владикама да се „не усуде ометати увођење латинице у српске основне школе”. Да би се наредба о томе дерогирала, руководство СПЦ интервенисало је код цара Јосифа II, али интервенција није помогла, јер је на основу предлога Школске комисије из Пожуна (Братислава) 26. јула 1784. издата царска наредба да се све књиге осим црквених имају штампати латиницом. Против такве наредбе уследили су нови протести на највишем нивоу и после исцрпне представке цару, Дворска школска комисија заузела је 1785. став да је било неопортуно да се ћирилица напречац уништи, па су марта исте године владике обавештене да Срби у својим школама могу и даље употребљавати ћирилицу и њоме до даљег штампати све своје књиге.¹

И период до 1792. године такође се негативно одражавао на рад српских основних школа у Крајини и Лици. Крајишка управа и даље на разне начине покушава да их одвоји од утицаја цркве и из њих елиминише ћирилицу. Наиме, она није гајила симпатије према српским школама, па је Јосиф II октобра 1780. одредио да се српске основне школе могу отворати само у војним комунитетима (општинама) и то на њихов трошак или трошак српских трговаца који су заинтересовани да им деца уче словеносрпски језик и ћирилицу. У другим местима више се нису смеле оснивати такве школе, а уместо њих могле су се отворати за све поданике заједничке немачке тривијалне школе. Следећи такву политику, Дворски ратни савет одбија захтев СПЦ да се у свакој регименти одобри отварање бар по две српске основне школе у којима би омладина учила ћирилицу и свој матерњи језик. Он, међутим, одобрава отварање школа у Грачацу и Кореници.

¹ *Зборник радова о историји и култури српског народа у СРХ*, књига I, Загреб 1988, стр. 57.

Услед рата са Турцима, тешке економске кризе и других недаћа које су притискивале Монархију, 1790. године замиру све српске школе у Карловачком генералату и Лици. Настала ситуација анимира је највише руководство СПЦ на предузимање додатних корака ради поновног отварања и рада српских основних школа. Тако је на захтев Српског народног сабора 1790. у Темишвару, цар Леополд II већ наредне године одобрио поновно отварање српских основних школа. Али цар је ускоро умро, па се такво одобрење морало издејствовати код новог цара Фрање I. И Фрањо је потврдио већ донето одобрење које даје право сваком протопрезвитерату да може основати по једну српску основну школу. Црква је истовремено издејствовала и сталну новчану помоћ држави за издржавање тих школа.

На давање одобрења за оснивање и помоћи српским школама утицао је тежак међународни положај Монархије. Учестали ратови тражили су више војника, па је то приморало Беч на попуштање према захтевима крајишких Срба, да би се њиховим слањем на бојишта постигали бољи резултати. Таква ситуација без сумње је поговарала поновном отварању основних школа.

На подручју Лике поново се отвара школа у Метку, који је у то време сматран духовним и просветним центром Срба у Лици. У њу су долазила деца из шест околних српских села. Школа у Грачацу отвара се поново 1793. године, али се након две године премешта у Госпић, а већ следеће године престаје са радом. Школа у Залужници поново је прорадила 1795. године, а две године касније у целој Карловачкој епархији радиле су српске школе само у Метку и Залужници.

Крајње неповољна ситуација у Монархији утицала је и овог пута на цара Фрању I да поново одобри оснивање српских основних школа у местима у којима је живело најмање 50 српске деце стасале за школу. На основу његовог одобрења поново се 1801. године отварају школе у Метку и Кореници, а наредне године и у Госпићу.

Ситуација у српским основним школама и даље је тешка. С једне стране оптерећују материјални трошкови које сиромашан народ није могао да сноси, а са друге неразумевање и подозрење крајишке управе која настоји да што више српске крајишке деце одведе у немачке тривијалне школе. Но, без обзира на те и низ других потешкоћа, 1803. поново се отвара школа у Грачацу, а наредне и у Врепцу. У целој епархији тада су радиле само те две словеносрпске школе. Настојања СПЦ да се у сваком прото-

презвитерату отвори по једна српска школа нису се остваривала. Услед изразитог сиромаштва народа и других недаћа које су негативно утицале на повећање броја српских школа, конзисторија је 1805. обавезала свештенике да лично уче децу, и то бар десеторо деце из сваке парохије да науче читати и певати, јер парохијама није дато право оснивања својих школа. Не само свештеници већ и просветни органи Личке и Оточке регименте установили су да деца слабо похађају постојеће српске основне школе. Стога су издали наредбу којом се родитељи обавезују на већу бригу око слања деце у школе, посебно оне од 7—9 година старости.

Српске општинске (комуналне) школе

Нови аустријски школски закон од 1805. године стимулисао је оснивање и рад српских општинских школа. После доношења поменутог закона (за владавине Француза), од 1809. године рад свих школа у Карловачкој крајини, а тиме и у Лици, сасвим замире. Одласком Француза, поново се актуелизира отварање српских основних школа у ранијем смислу, а српских општинских школа по одредбама новог закона врло ретко. Због тога је уследила наредба Дворског ратног савета о поспешивању њиховог отварања. По том закону, српске општинске школе морале су се отварати по свим компанијама, па чак и у парохијама, а сва крајишка деца била су дужна да их похађају, осим оне која су била удаљена од школе више од сата хода. Школовање је имало да траје 3 године. Учило се писање, читање, рачунање и варонаука која се предавала на црквенословенском и словеносрпском језику. У местима у којима није било објективних могућности за оснивање и рад те врсте школа, власти су дозвољавале да се школска настава одржава у подесним просторијама православне цркве.

Организација и рад српских општинских школа падали су на терет Срба Крајишника. Занимљиво је да се у раздобљу између 1829. и 1833. године ове школе убрзано развијају, осим у Личкој регименти где их је било само четири, а прописи су налагали 12, колико је Регимента имала компанија, а оне су биле стациониране по општинским седиштима.

Беч је марта 1832. одбио захтев владике Мушицког да се у српским општинским школама учи ћирилица и читање на словеносрпском језику. И Заједничка крајишка команда у Загребу такође је одбила предлог СПЦ за оснивање посебних елементарних

школа за децу православне вере, уз образложење да би образовање Срба у таквим школама проузроковало „очигледан раскол међу Крајишницима”, што би имало за „нужну последицу још веће удаљавање једних од других”.

Наметање свим грађанима Монархије једнаких школских обавеза имало је за циљ одвајање српског школства од непосредног утицаја Српске православне цркве. У прилог овоме је и став Дворског ратног савета који ни 1832. године не дозвољава да се у српским основним школама користе буквари штампани ћирилицом на словеносрпском језику.

После 1832. наступа застој и у развоју српских општинских школа по Лици. И на то су утицали беда и сиромаштво становништва, велика удаљеност до школа, слаби или никакви путеви, одсуство одеће и обуће и др. Томе треба придодати и предрасуде родитеља да ће се деца у школама одвићи од пољских радова, да би се женска деца могла одати неморалу и сл. И то је утицало да до 1829. године женске деце готово и није било у школама. Ови и низ других разлога у великој мери су утицали да ни српске општинске школе нису битније унапредиле српско школство у Лици.

Све до 1840. држава није била у обавези да оснива и издржава српске општинске школе, па је образовање деце било брига њихових родитеља. Исте године, међутим, доноси се пропис који обавезује општинску управу на оснивање и издржавање те врсте школа, а Дворски ратни савет у ту сврху сиромашним крајишким општинама почиње да обезбеђује и финансијска средства. Иако је крајишка управа настојала да се српска деца школују у српским општинским школама, још увек је понегде било вероисповедних школа о којима су бринуле само црквене општине и родитељи деце која су их похађала. Једна од таквих школа отворена је 1841. у Могорићу, у којој је учитељовао свештеник Михаило Гредел. И у овој школи деца су учила писање, читање и певање, а одрасли младићи црквенословенски језик и друге припремне предмете за богословију. Српске основне школе радиле су до I светског рата. Касније их није било јер се сматрало да у новој држави нису потребне.

Крајишке немачке школе

На простору Карловачке крајине и Лике дуго није било никаквих школа. Можда је то разлог предрасуда власти која је сматра-

да да би школе код граничара биле „сумњива новина”, да би писмених требало само онолико колико изискује администрација, да Крајишник у првом реду треба да буде добар домаћин и цару одан поданик, да цару не треба учених људи већ добрих ратника и оданих поданика и сл. Али, када је Двор приступио реформи школства у Монархији, ставови се мењају и почиње да влада мишљење да образовање треба стицати према свом сталежу, да неписмени не могу бити официри и још низ других разлога.

Реформа аустријског школства почиње 1774. године, у време владавине Марије Терезије. Царица је гледала школу као државну ствар и сматрала да сваки поданик Царевине мора да стекне одговарајуће образовање. Што се Војне крајине тиче, терезијанска реформа је увела обавезу да свака регимента мора имати по једну немачку државну школу, док је Јосиф II налагао и по једну у свакој компанији (чети), чиме је настојао да ограничи утицај религије на грађанско школство. Држећи се нове школске регулативе, крајишка управа оснива немачке државне школе у Госпићу, Оточцу, Огулину и Слуњу и у другим граничним местима у којима су била седишта регименти. У првим годинама рада те су школе окупљале неколико стотина ђака. Временом њихов број је растао, тако да је 1834. године у Карловачком генералату достигао 146, са 5.420 ученика, што је била једна петина деце стасале за школу. Пошто су се ове школе налазиле у већим местима, српска деца из удаљенијих села слабо су их посећивала. Учитељи у њима у почетку су били Немци и Чеси и међу њима је било исслужених подофицира, свештеника и богослова. Срби нису имали поверења у такве школе јер, како каже Милан Радека, „Деца крајишких школа редовно су најпре долазила у цркву. Веронаука је била католичка, празником се иде на мису и процесације. Ако православно дете то врши, на штету је његове вере, а ако не врши, ремети школски ред”. Затим илуструје један податак из *Описанија* из 1819. године да је од 275 православних свештеника само 16 посећивало немачке школе. А према владици Мушичком, да је у 26 крајишких немачких школа било 877 Срба (деце војних лица 242, сељака 493, свештеника 68, трговаца и занатлија 74), а од њих је само 171 знало српски читати и писати, ни једна петина.² И ови подаци указују како се асимилација Срба у Крајини успешно спроводила кроз немачке школе.

² Милан Радека, *Горња крајина, Карловачко владичанство*, Загреб 1975, стр. 297.

Школовање у крајишким школама у основи се усмеравало на спремање младића за војне потребе. Према тим захтевима прилагођавао се наставно-образовни процес, што је условљавало оснивање нових немачких школа које би обухватиле што већи број сеоске омладине. У војним комунитетима радиле су тривијалне ниже и више немачке школе. У њима се настава изводила на немачком језику, а биле су обавезне за сву децу из насеља са национално мешовитим становништвом. Осим ових, у Крајини, а тиме и у Лици, постојале су и немачке општинске школе, у којима су ученици од 1868. године учили и матерњи језик. По завршетку двогодишње основне школе пробрани ученици упућивани су у одговарајуће тривијалне школе.

Реформом школства која је уведена 1871. године, а која је обухватила и крајишке школе, елиминисана је разлика између државних и општинских школа. На бази те реформе, посебним прописом за Крајину, уведене су 1874. опште пучке и грађанске школе. Њих је отварала и издржавала крајишка управа. Као школски обвезници била су деца свих религија у Крајини, а настава се изводила на матерњем језику. Опште пучке школе морале су се отварати у местима и насељима на чијој је удаљености сат хода од школе живело 40 школске деце. У њима се учила латиница и ћирилица, а посебно се инсистирало на лепом писању, рукопису. За сеоску децу настава је трајала шест, а за грађанску осам година, уз једногодишње, односно двогодишње опетовање, тзв. опетовнице.

Програм наставе у пучким основним, као и у другим немачким школама није ишао у прилог националног образовања српског становништва Лике, а забрана ћирилице посебно је негативно утицала на рад свих крајишких школа. Ћирилицу је забранио Иван Мажуранић. То је био први Хрват пучанин који је заузео банску фотељу и на њој седео од 1873. до 1880. године и као прву меру своје владавине елиминисао је из употребе ћирилицу. Иначе, банови Немци и Мађари нису ни помишљали на тако нехуману меру против српског народа у Монархији. Срећа што у његово време није била развојачена Војна крајина, па се Мажуранићева забрана на њу није могла примењивати. Не треба заборавити да је Мажуранићев антисрпски курс имао великог утицаја на односе Срба и Хрвата на подручју Хрватске и Славоније и шире. После Мажуранића за бана долази мађарски гроф Карло Куен Хедервари (Károly Khuen Hédervary), који је бановао од 1883. до 1903. године. Не улазећи у карактер Куенове владавине, али је факат да је његовим залагањем у нови школски закон од 1888. године унета од-

редба којом се Србима дозвољава јавна употреба ћирилице. Како видимо, дошао је Мађар да елиминише неправду нанету Србима од стране Хрвата. А, како каже Адам Прибичевић: „Гроф Куен увео је у све школе ћирилицу, у све уџбенике штива из српске историје, озаконио да учитељ мора бити вере којој припада већина ученика, признао нашу тробојку као заставу наше народно-црквене аутономије, оставио општинама на вољу да уведу ћирилицу ако хоће.”³

У основним пучким школама, поред осталог градива, учила се веронаука, рачун и народни језик. Веронауци се придавала посебна пажња код обеју конфесија. Наставни програми и планови су се мењали и прилагођавали потребама времена. Ове школе су се звале и комуналним основним школама.

У Лици, за време владавине царице Марије Терезије и Јосифа II, није било српских средњих школа, па је српска омладина морала похађати католичке немачке гимназије. У њима су се наставни планови и програми прилагођавали немачкој култури и политици. Школовање у тим школама поспешивало је однарођавање српске омладине. Било је доста Срба који су обављајући функције у јавном животу Монархије попримили њено схватање и начин живота и тако се донекле одвојили од свог народа. Али, било је више оних који су остали уз њега и верно му служили. Поменимо само барона генерала Михајла Микашиновића. Он је као родољубиви Србин учинио велике заслуге за развој српског школства, посебно у Карловачкој крајини, где је као функционер помагао и залагао се за отварање српских народних школа у Кореници, Косињу и другим местима на подручју Лике и Крбаве.

ШКОЛСТВО ПРЕД ПРВИ И У ТОКУ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

Школство по селима бивше Медачке општине било је између два рата сасвим скромно. Сва села нису имала својих школа, па су неки заселци били ван домашаја школства. Закон о основним школама државе прописивао је обавезно школовање за децу од 7 до 14 година. Међутим, то се није свуда спроводило услед недовољног школског простора, а и родитељи нису редовно слали де-

³ Др Лазо М. Костић, *Сјорне територије Срба и Хрватиа*, Београд, 1990, стр. 203.

цу у школу, посебно женску. У мањим селима школе нису биле смештене у адекватне зграде, већ и по обичним кућама, чији простор је био недовољан да окупи сву децу на настави.

У току рата велики део школа и школског простора са намештајем, библиотекама, училима и осталим материјалом био је уништен, а знатан број наставног особља српске националности убијен од стране органа власти НДХ. Мањи број је погинуо у рату или уморен у концентрационим логорима.

Из села Медачког поља, односно Медачке општине, усташе су у првим данима рата убили:

- Почуча Марка, учитеља из Врепча
- Почуча Милу, учитеља из Папуче
- Покрајац Јанка, учитеља из Радуча
- Левнајић Бранка, учитеља из Метка
- Рудић Душана, учитеља из Павловца и
- Шкорић Душана, учитеља из Могорића.

Сви поменути учитељи завршили су Учитељску школу у Госпићу и вредно обављали своје учитељске дужности. Не само да су се ограничавали на школску наставу, већ су доста времена посвећивали многим проблемима свога села. У школским вртovima учили би ђаке сађењу поврћа и воћа, калемљењу стабала и др. Такође су кроз разне курсеве учили народ кувању, шивењу, одржавању хигијене и др.

У госпићком срезу, од 24 школе колико их је било пре рата, уништено је за време ратних дејстава 10. У њих су урачунате и све школе које су радиле у селима Медачке општине. Успостављањем Павелићеве државе угасило се школство српске деце, будући да је нова власт приступила уништавању српског народа у целини.

Међутим, у јесен 1941. године, после дизања устанка и стварања слободне територије, почели су се полако стварати услови за рад школа у појединим селима. Тако су већ у октобру 1941. прорадиле школе у Врепцу, Павловцу и Могорићу. У Врепцу се учитељске дужности прихватио Симо Радаковић, у Павловцу Душан Рудић и Богдан Вујновић, а у Могорићу Душан Шкорић. Сви су они у тим селима већ радили као учитељи.

Осим оскудевања у школском простору, код ових првих ратних школа рад је отежавао и недостатак учбеника. Не треба заборавити да су школе радиле под ведрим небом, а зими у некој бајти или међу спаљеним и голим зидовима наткривеним нагорелим

лимом, јер су Павелићеви кољачи ретко коју српску кућу оставили читаву.

Ученици би за време часа седели на пањевима, треношцима и обликованом камењу, а стари лим или нагорела врата служили су као школска табла, по чему се писало угљеном узетим са огњишта или неким обојеним каменчићима. Баци би писали и штапићима по земљи, састављали слова од каменчића, зрна пасуља, кукуруза и сл. „Без обзира на тешке услове постизали су се добри резултати јер су деца показивала велик интерес, а учитељи дали много труда и домишљености како би сваку стварчицу искористили као прибор за рад са ученицима” — пише Марија Обрадовић у *Зборнику 20*, под именом *Кошар Госић и Кошар Перушић у НОР 1941—1945*, стр. 784.

У школама се учило читање и писање, рачунање, историја и природа. Певале су се борбене песме, а сва настава била је прожета оружаном борбом против окупатора и усташке власти.

Услед недостатка учитељског кадра, у Буљмизама је од 18. марта до 2. априла 1944. одржан течај за 17 учитеља. Течајем је руководила Марија Обрадовић из Дивосела, а предавачи су били Зора Костелац, Марија Обрадовић, Мара Поткоњак и Љубица Вујновић-Утвић.

О течају учитеља поднет је извештај како следи:

Редни број	Име и презиме слушаоца	Успех	Карактеристика
1.	Даница Јерковић	врло добар	Пожртвована у раду
2.	Љубица Јерковић	врло добар	Марљива али сувише повучена
3.	Милица Лазић	одличан	Марљива и точна
4.	Миле Љуштина	одличан	Марљив и показује особиту способност у учитељском позиву
5.	Милица Поткоњак	одличан	Марљива, показује велики интерес
6.	Милка Радаковић	врло добар	Марљива и точна, али још врло млада за учитељско звање
7.	Мица Радуловић	врло добар	Марљива и савесна
8.	Љуба Радаковић	врло добар	Марљива
9.	Јелка Рајчевић	одличан	Марљива, има смисла за звање али повучена
10.	Мира Радаковић	одличан	Марљива и олако схваћа
11.	Дара Станић	одличан	Марљива и точна
12.	Данило Узелац	врло добар	Марљив, даровит и заинтересован
13.	Милица Вујновић	врло добар	Марљива, врло тиха
14.	Сава Вујновић	врло добар	Марљива и точна

15.	Недељко Вујновић	врло добар	Одан позиву и точан
16.	Деса Вјештица	одличан	Нарочито марљива, показује велику љубав према позиву
17.	Јелена Радмановић	врло добар	Марљива и точна, али још врло млада за учитељски позив

Други течај за учитеље одржан је августа 1944. у Могорићу. Након његовог завршетка учитељи су се осећали сигурније јер су боље упознали градиво и лакше се сналазили у раду.

У време рата повремено су радиле школе у Метку, Папучи, Крушковцу, Радучу, Врепцу, Павловцу, Завођу и Могорићу. Дакле, у свим ослобођеним селима осим Почитеља, одакле су деца ишла у медачку школу, а мањим делом у читлучку.

Број деце у школама био је променљив и он је зависио од прилика у датом селу. Тамо где је до 1943. непријатељ био стално присутан, као у Метку и делом у Почитељу, Папучи и Радучу, рад школа у то време није био могућ.

На повратку са учитељске конференције у Буљмизама на своје место у Медак, усташе су у пролеће 1944. ухватиле Недељка Вујновића и после страховитог мучења убиле. Кратко иза тога усташе су у Рибнику сасекле на комаде учитеља Драгу Обрадовића, који се из Барлета упутио у Дивосело да обиђе мајку.

Осим школа, за време рата радили су и аналфабетски течајеви, са циљем да се што више народа описмени, јер је 47% народа било неписмено. На течајевима су били обухваћени од 18 до 40 година старости, нарочито женска популација, јер су се готово сви мушкарци налазили у борбеним редовима.

Наводимо имена партизанских учитеља који су држали наставу у току рата по селима Медачке општине:

1. Јерковић Даница	12. Радаковић Мира
2. Јерковић Љубица	13. Рајчевић Јелка
3. Косовић Драга	14. Радмановић Петар
4. Лазић Милица	15. Саватовић Неђо
5. Љуштина Миле (Мићо)	16. Станић Дара
6. Обрадовић Драго	17. Вјештица Деса
7. Поткоњак Мара	18. Вујновић-Утвић Љубица
8. Поткоњак Мица	19. Вујновић Недељко
9. Радаковић Љуба	20. Вујновић Милева
10. Радаковић Мица	21. Вујновић Сава
11. Радаковић Милка	22. Вујновић Милица.

Осим наведених лица, као учитељи радили су и Јово Плећаш, Смиља Радошевић-Покрајац, Стево Поткоњак, Даница и Симо Радаковић и Богде Вујновић. Сви они су завршили Учитељску школу у Госпићу.

ЛИЧКА ЖЕЛЕЗНИЧКА ПРУГА

Личку железничку пругу почела је да гради Аустро-Угарска, а завршила је новонастала држава Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца. Начелни споразум о изградњи те пруге постигнут је 1907. године, када је образован конзорцијум који је имао задатак да обезбеди потребна финансијска средства. Након дуже полемике конзорцијум је прихватио предлог да траса пруге од Огулина до границе са Далмацијом иде средином Личко-крбавске жупаније.

Изградња пруге почела је у лето 1912. године у Огулину. Већ наредне године радови су почели на читавој траси од Огулина до далматинске границе. Траса је највећим делом ишла по планинским пределима. Зато се наметнула потреба изградње бројних усека и насипа и прокопавања тунела. Осим тога, предели уз трасу били су оскудни водом, што је условило изградњу низа објеката који обезбеђују здраву и питку воду, како градитељима, тако и особљу које је радило на одржавању и експлоатацији пруге. Морале су се градити пумпе за воду које ће је избацивати на водоторњеве и одатле цевима разводити до пружних објеката. Поред свега требало је истовремено градити и путеве ради довођења грађевинског и другог материјала.

Две године након почетка радова прокопан је 2.270 m дугачак тунел између станица Врховина и Синца. То је био најдужи тунел и на његовом прокопавању уложено је много напора. Радови на прузи текли су пуном паром: даноноћно је било ангажовано 14.000 људи. Али, избијањем I светског рата (28. јула 1914), изградња је знатно успорена јер је већина радника мобилисана и упућена у рат против Србије. Иако су за време изградње искрсавали озбиљни проблеми, прва деоница пруге од Огулина до Плашког пуштена је у саобраћај 14. октобра 1914. године, а после тога радови су интензивирани на деоници од Плашког до Врховине, дугој 68 km. Услед веома тешког терена преко Мале Капеле, радови су се протегли на 1915. и 1916. годину. Аустроугарска војна управа форсирала је даљу изградњу пруге, јер су стратешки разлози захтевали брже спајање северозападних делова Монархије са

Далмацијом. У том циљу Двор је мобилисао и старије Личане, па чак и ратне заробљенике, углавном Русе, како би пруга била што пре завршена. Тако се у лето 1918. на изградњи пруге нашло 10.700 радника и 3.600 заробљеника. Деоница од Плашког до Врховина предата је саобраћају 11. јуна 1918. године, а на деоници од Врховина до Грачаца, дугој 82 km, било је до 29. октобра 1918. завршено 85% радова.

Те године капитулирала је Аустро-Угарска монархија, а изградњу пруге наставила је Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца — држава у коју су инкорпорисане територије на којима је грађена пруга. У време капитулације Аустро-Угарске настало је опште расуло у свим областима, па и на градилиштима личке пруге. Настало је опште пустошење које је имало такве размере да је нова држава за оправку објеката и завршетак преосталих радова морала до 1919. године да издвоји два милиона и двеста хиљада круна. Још већа штета била је нанета на деоници од Госпића до Грачаца, која је пролазила кроз Личко поље. Услед овакве ситуације изградња је била пролонгирана, па је деоница од Врховина до Госпића (38 km) пуштена у саобраћај 23. марта 1920, а деоница од Госпића до Грачаца (44 km) тек 15. јуна 1922. године. За завршетак овог дела издато је 12 милиона круна. Тако је лички део пруге, који је почео да се гради 1912, завршен за 10 година тешког рада. Изградња је настављена према Книну, како би се успоставила железничка веза са Сплитом.

Пошто пролази средином Личког поља, пруга је за сва села на том простору имала огроман значај. На њеној изградњи учествовао је релативно велик број људи из Метка, Почитеља, Дивосела, Врепча, Могорића, Плоче и Радуча. Ту им се указала добра прилика да зараде нешто новаца и побољшају врло тежак положај својих породица. Осим тога, пруга им је омогућила ефикаснију комуникацију са светом, што је особито важно јер су људи поменутих села упућени да траже посла ван свога домицила, пошто приходи са слабо плодне земље не могу покрити ни најосновније потребе њихових породица.

Од српских села у Медачком пољу, пруга је прошла кроз Медак, Радуч и делимично Почитељ. У Метку је саграђена железничка станица мањег значаја, на којој су се заустављали путнички и убрзани возови. Имала је три колосека и тиме могућност укрштања возова. Сва роба која је упућивана у поменута села ишла је преко медачке железничке станице. У Радучу је направљено стајалиште за заустављање возова посебне намене, као што је превоз

ђака и сл. Осим ова два објекта, уздуж пруге подигнуто је више вактарница (Wächterhaus): на Рудајицама, Петинама, испод Крушковца и код Радуча. У тим објектима становали су чувари пруге и из њих обављали своје дужности као што су обилазак пруге, мерење размака између шина и др. Сви ти објекти уништени су за време II светског рата и касније нису обнављани.

На железничкој станици у Метку, стајалишту у Радучу, као и на вактарницама, нашао је запослење само мали број људи. Нешто више их је радило на одржавању и оправци пруге, посебно зими на чишћењу снега када је саобраћај могао бити обустављен и по више дана. Чини нам се да је личка пруга својевремено била једини објект у Медачком пољу на коме се повремено могло доћи до динара.

Познато је да траса личке пруге највећим делом пролази кроз планинске и не ретко питорескне пределе, па и композиције возова морају на свом путу да савлађују безброј кривина, пробијајући се кроз многе тунеле и усеке. Многе пружне кривине су тако оштре да је машиновођа у стању да за време вожње из локомотиве посматра задњи вагон. А пошто Личани воле да се нашале, измислили су малу анегдоту која почиње питањем; „Зашто личка пруга има тако много кривина?” Одговор је гласио: „Зато да би машиновођа могао да види задњи вагон да га не би откачили Личани!”